

ДОПОВІДЬ ЩОДО СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

1 лютого – 31 липня 2023 року

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Фото на обкладинці

Один із багатьох зруйнованих будинків у селі Посад-Покровське, у частині Херсонської області, над якою Україна відновила контроль у листопаді 2022 року. © OHCHR

ДОПОВІДЬ ЩОДО СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

1 лютого – 31 липня 2023 року

4 жовтня 2023 року

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

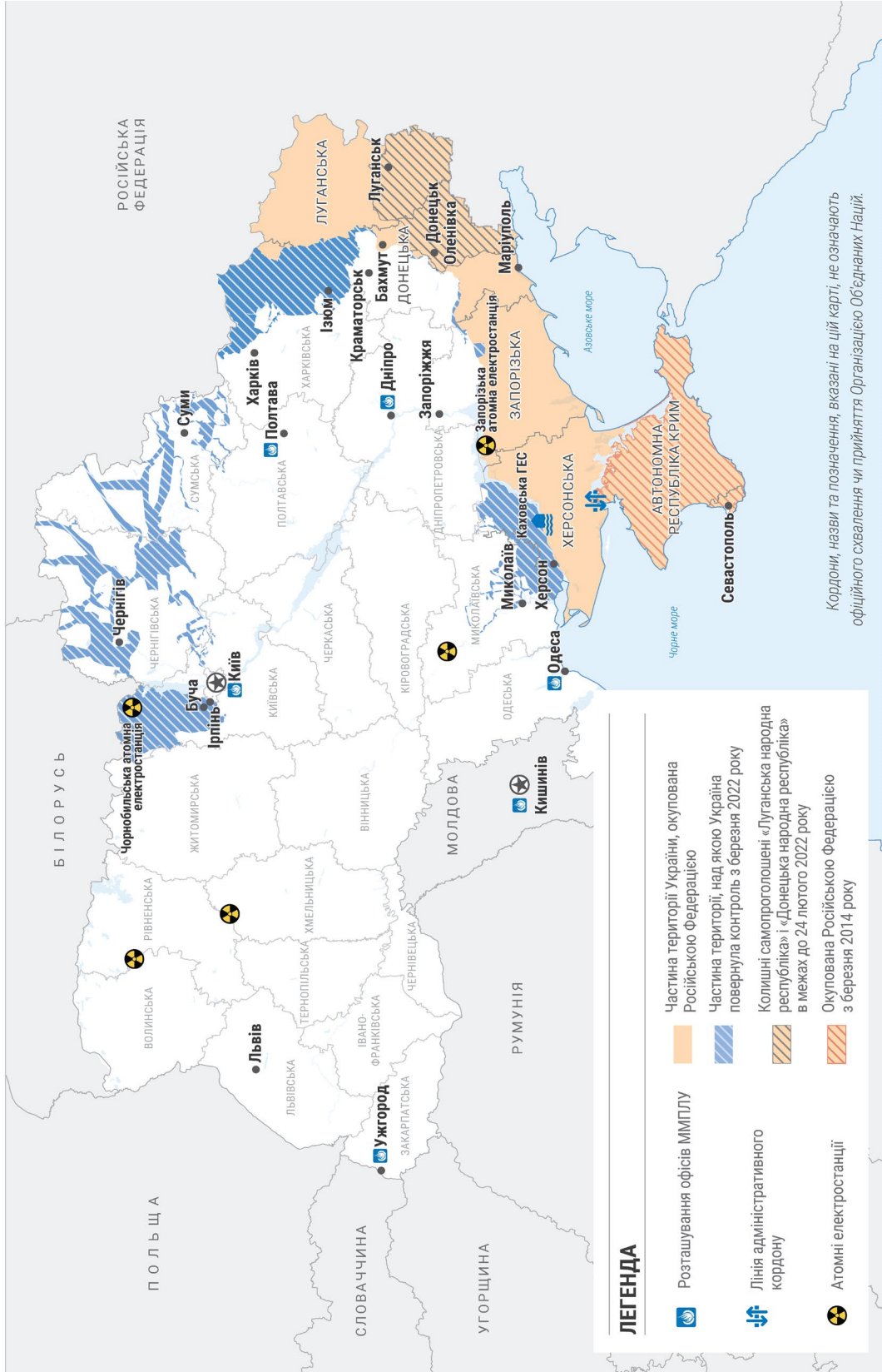
Україна

ЗМІСТ

I. РЕЗЮМЕ	1
II. МЕТОДОЛОГІЯ УВКПЛ.....	5
III. ВПЛИВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ.....	7
A. Жертви серед цивільних осіб.....	7
Жертви серед цивільних осіб за звітний період.....	7
Вплив артилерійських обстрілів і ударів із РСЗВ на прифронтові населені пункти.....	8
Вплив ракет, баражуючих боеприпасів і авіаційних ударів.....	9
Вибухонебезпечні залишки війни та інциденти, пов'язані з мінами.....	9
Журналісти та працівники засобів масової інформації.....	9
Кількість цивільних осіб, загиблих у зв'язку з конфліктом із 2014 року.....	10
B. Руйнування та пошкодження цивільних об'єктів.....	10
Прорив дамби на Каховській гідроелектростанції.....	10
Атаки на Одеську область.....	11
Медичні заклади й заклади освіти.....	12
IV. ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ	13
A. Вбивства цивільних осіб.....	13
B. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.....	14
C. Затримання у зв'язку з конфліктом.....	15
D. Військовополонені та особи, які припинили участь у військових діях (hors de combat).....	18
Позасудові втрати військовополонених.....	18
Поводження з військовополоненими.....	19
Нова інформація про вибухи у виправній колонії біля Оленівки.....	20
E. Переміщення та депортація.....	22
F. Примусова мобілізація.....	24
V. ЕКОНОМІЧНІ І СОЦІАЛЬНІ ПРАВА	25
A. Примус до присягання на вірність окупаційній державі: «паспортизація» на окупованій території.....	25
B. Право на соціальне забезпечення і право на достатній життєвий рівень.....	26
C. Особи з інвалідністю.....	27
VI. ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПРОСТІР ТА ОСНОВОПОЛОЖНІ СВОБОДИ	29
A. Свобода думки, вираження поглядів, зібрань і об'єднань.....	29
B. Свобода релігії або переконань.....	30
VII. ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	32
A. Кримінальне переслідування за злочини, пов'язані з конфліктом.....	32
B. Криміналізація колабораційної діяльності та пов'язаних із нею діянь.....	34
C. Кримінальна відповідальність персоналу російських збройних сил.....	35
VIII. ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ.....	37
A. Закон про національні меншини.....	37
IX. ТЕХНІЧНА СПІВПРАЦЯ ТА РОЗБУДОВА СПРОМОЖНОСТІ	38
X. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	39

УКРАЇНА: МОНІТОРИНГОВА МІСЯ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Станом на 31 липня 2023 року

Дата створення: 30 вересня 2023 року Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

I. РЕЗЮМЕ

1. Ця тридцять шоста доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні охоплює період з 1 лютого до 31 липня 2023 року. Вона підготовлена за результатами роботи Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні (ММПЛУ).¹
2. Повномасштабний збройний напад Російської Федерації на Україну, що триває, призвів у звітному періоді до заподіяння істотної та масштабної шкоди цивільним особам, як-от: загибель; поранення, що призвели до довготривалих наслідків для життєдіяльності; втрата житла і засобів до існування; переміщення; руйнування інфраструктури; позбавлення доступу до основних послуг; та психологічні травми. За період із 1 лютого до 31 липня 2023 року УВКПЛ зафіксувало 4621 жертву серед цивільних осіб, зокрема 1028 загиблих і 3593 поранених (1883 чоловіки, 1294 жінки, 139 хлопчиків, 94 дівчинки, 1195 дорослих і 16 дітей, стать яких ще не вдалося встановити). Фактичні цифри жертв, імовірно, вищі. Оскільки на півдні та південному сході України тривали військові операції, цивільні особи, які залишилися в районах, охоплених бойовими діями, щоденно зазнавали атак із застосуванням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження: наприклад, 64 відсотки жертв серед цивільних осіб, спричинених артилерійськими обстрілами та ударами з реактивних систем залпового вогню, що були зафіксовані впродовж звітного періоду, припали на населені пункти, розташовані на лінії фронту чи поблизу неї, переважно в Донецькій, Херсонській, Запорізькій та Харківській областях.
3. Ракети, авіаційні удари та баражуючі боеприпаси, застосовані Російською Федерацією, призвели до загибелі щонайменше 262 цивільних осіб і поранення 990 цивільних осіб та заподіяли масштабну соціально-економічну шкоду. Показово, що після свого виходу у липні 2023 року з Чорноморської зернової ініціативи Російська Федерація завдала ракетних ударів по Одеській області, спричинивши жертви серед цивільних осіб, масштабні руйнування історичних будівель, портової та навколишньої цивільної інфраструктури, а також знищення зерна та іншої продукції, призначеної для експорту. Ці удари можуть не лише спричинити посилення нестабільності на світовому ринку продовольства, а й матимуть сильний вплив на засоби до існування людей, які працюють у сільськогосподарському секторі, що призведе до загострення наслідків для реалізації права на достатній життєвий рівень у сільських громадах.
4. Прорив дамби на Каховській гідроелектростанції у червні 2023 року призвів до масштабного затоплення вниз за течією, викликавши екологічне лихо, яке вже спричинило катастрофічний вплив на громади всього цього регіону. Очікується, що цей інцидент матиме довготривалі наслідки для широкого спектра прав людини, зокрема прав на здоров'я, воду і достатній життєвий рівень. Російська Федерація відмовила міжнародній спільноті у гуманітарному доступі до окупованих нею районів на лівому березі ріки Дніпро. УВКПЛ також задокументувало випадки, коли російські збройні сили обмежували доступ до волонтерів, залучених у наданні екстреної надзвичайної допомоги, чим ще більше підсилювали спустошення, якого зазнали постраждалі громади.
5. УВКПЛ задокументувало, що в період із 1 лютого до 31 липня 2023 року військовослужбовці російських збройних сил² і працівники російських пенітенціарних закладів учинили акти сексуального

¹ ММПЛУ була направлена в Україну 14 березня 2014 року для моніторингу ситуації з правами людини на всій території України з особливою увагою до Автономної Республіки Крим, східних і південних регіонів України, підготовки доповідей і внесення рекомендацій Урядові та іншим суб'єктам щодо вирішення проблем у галузі прав людини. Докладніше див. А/НРС/27/75, пп. 7-8.

² УВКПЛ називає російськими збройними силами всіх суб'єктів, які воюють від імені Російської Федерації, зокрема Збройні сили та Національну гвардію Російської Федерації, а також пов'язані з ними озброєні групи колишніх самопроголошених «республік» та контрактників військових і безпекових структур «Групи Вагнера». Так само УВКПЛ називає російськими військовополоненими всіх осіб із вищезгаданих сил, які потрапили до рук воюючої сторони, незалежно від їхнього громадянства.

насильства, пов'язаного з конфліктом, щодо чотирьох чоловіків і однієї жінки. УВКПЛ також задокументувало ще 35 випадків, які трапилися до звітнього періоду. Ці випадки відповідають раніше задокументованим тенденціям сексуального насильства з боку військовослужбовців російських збройних сил, офіційних осіб правоохоронних органів та персоналу пенітенціарних закладів. Про сексуальне насильство часто повідомлялося у контексті позбавлення волі. У житлових районах, де були розміщені військовослужбовці російських збройних сил, вони також учинили сексуальне насильство щодо жінок та однієї дівчинки з-поміж цивільних осіб.

6. На окупованій Росією території України продовжувалося свавільне затримання цивільних осіб і тримання цивільних осіб під вартою без зв'язку з зовнішнім світом: упродовж звітнього періоду було задокументовано свавільне затримання російськими збройними силами 35 чоловіків і 8 жінок. УВКПЛ задокументувало, що з лютого 2022 року свавільному затриманню було піддано 996 цивільних осіб. Вісімдесят із них померли під час тримання під вартою або були знайдені мертвими з ознаками насильства на тілі, а 468 осіб продовжують тримати під вартою свавільно чи без зв'язку з зовнішнім світом. Багато з цих випадків також були рівносильні насильницькому зникненню.
7. УВКПЛ задокументувало шість випадків свавільного затримання (чотирьох жінок і двох чоловіків) українськими силами безпеки, переважно правоохоронними органами, які відбувалися впродовж звітнього періоду. УВКПЛ також задокументувало ще 27 випадків (15 чоловіків і 12 жінок) свавільного затримання українськими силами безпеки, які трапилися до лютого 2023 року. Українські сили безпеки порушили порядок арешту і тримання під вартою, встановлений національним законодавством, переважно шляхом перевищення максимального терміну арешту без санкції суду або шляхом тримання затриманих у неофіційних місцях тримання під вартою. Більшість осіб, яких тримали під вартою, було заарештовано за підозрою в колабораційній діяльності з російськими збройними силами або в наданні останнім допомоги в інших формах.
8. УВКПЛ задокументувало ще шість випадків позасудових страт українських військовополонених, усі з яких трапилися до звітнього періоду. Управління продовжило також документувати розповіді українських військовополонених, яких тримала під вартою Російська Федерація, про катування, жорстоке поводження та жахливі умови тримання під вартою, зокрема про примусову працю. З 56 українських військовослужбовців, опитаних УВКПЛ у звітньому періоді, 51 розповів, що їх піддавали різним формам катування та жорстокого поводження.
9. УВКПЛ опитало також 26 російських військовополонених (усі – чоловіки). Дванадцятьеро з них сказали, що їх піддавали катуванням або жорсткому поводженню під час допитів у неофіційних місцях інтернування та евакуації, перш ніж доставити до офіційних місць інтернування. Нарешті, УВКПЛ спостерігало помітне покращення поводження з військовополоненими у таборі для військовополонених у Львові, особливо збільшення порцій їжі та припинення використання фізичних вправ як покарання.
10. Що стосується вибухів, які вбили щонайменше 51 та поранили щонайменше 139 українських військовополонених у ніч із 28 на 29 липня 2022 року у виправній колонії поблизу Оленівки, що в окупованій Росією частині Донецької області, даний інцидент, за оцінкою УВКПЛ, не був результатом запуску українськими збройними силами ракет HIMARS. Аналіз наявних фотографічних і відеоматеріалів показав, що пошкодження бараків, як видається, свідчать про застосування наведених боєприпасів, випущених зі сходу. Російська Федерація тримала військовополонених у колонії безпосередньо поруч із лінією фронту, наражаючи їх на небезпеки бойових дій у супереч нормам міжнародного гуманітарного права (МГП), які стосуються безпеки військовополонених. Існує потреба у всеосяжному та безсторонньому розслідуванні, зокрема необхідність доступу міжнародних слідчих до місця події.
11. З 24 лютого 2022 року УВКПЛ задокументувало кілька випадків переміщення дітей та груп дітей з Донецької, Харківської, Херсонської та Київської областей до інших регіонів території, окупованої Росією, або їхньої депортації до Російської Федерації або Білорусі. Багато з цих дітей мешкали у спеціалізованих установах, наприклад, в установах для дітей з фізичними чи інтелектуальними

формами інвалідності. Деякі діти, яких улітку та восени 2022 року нібито за згодою їхніх батьків відправили в літні табори до Російської Федерації, наприкінці погодженого терміну не повернулися до батьків. Деякі з дітей, які возз'єдналися з сім'ями після того, як їхні батьки чи родичі з'їздили до Російської Федерації, щоб забрати їх назад, розповіли УВКПЛ, що там вони зазнавали або були свідками психологічного чи фізичного насильства з боку освітнього персоналу.

12. УВКПЛ задокументувало залякування чоловіків, які мешкають в окупованих районах Донецької та Луганської областей України з метою змусити їх служити в російських збройних силах. Родички чоловіків, які дезертували зі збройних сил, також отримували погрози від військовослужбовців російських збройних сил, які вимагали від них інформацію про місцеперебування цих чоловіків.
13. Політика масового надання російського громадянства мешканцям окупованих районів Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей загострила там атмосферу примусу. Людям, які відмовилися одержати російські паспорти, відмовляли в доступі до державних послуг, перш за все послуг соціального забезпечення, охорони здоров'я та освіти; крім того, вони ризикували втратити роботу. Ці особи також стикалися з підвищеною небезпекою свавільного затримання під час перетину блокпостів.
14. В Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, Україна (Крим), окупованих Російською Федерацією,³ окупаційна влада продовжила піддавати осіб кримінальному переслідуванню за «публічні дії, спрямовані на дискредитацію» російських збройних сил і «перешкоджання» їм. У березні 2023 року Російська Федерація розширила відповідне законодавство, ще більше обмеживши мешканцям Криму можливість вільно виражати свої думки.
15. Мільйони людей залишилися за межею бідності, тому що збройний напад Російської Федерації продовжив серйозно підривати право на достатній життєвий рівень, зокрема право на достатнє житло. УВКПЛ констатує різке звуження фіскального простору в Україні та узгоджені зусилля Уряду України з виконання його зобов'язань із соціального забезпечення. УВКПЛ закликає Уряд збільшити обсяг ресурсів на соціальний захист, який за нинішніх рівнів не достатній для ефективного захисту людей, що його потребують, ураховуючи зростання бідності. Крім того, УВКПЛ задокументувало випадки, коли особи з інвалідністю, які раніше жили самостійно в громаді, були поміщені до спеціалізованих установ, що стало прямим наслідком бойових дій.
16. На території, яка контролюється Урядом України, Уряд і місцева влада здійснили низку заходів проти Української Православної Церкви (УПЦ), зокрема розірвали договір оренди Києво-Печерської Лаври, яка належить державі. УВКПЛ задокументувало десять випадків фізичного насильства і шість випадків погроз у результаті конфліктів між парафіянами різних православних християнських громад, причому особливо високого рівня ця напруженість сягнула у березні-квітні 2023 року. На окупованій території російські збройні сили затримали священнослужителя УПЦ, і станом на 31 липня його місцеперебування залишалося невідомим. У Криму окупаційна влада виселила Православну Церкву України (ПЦУ) з Кафедрального собору святих рівноапостольних князя Володимира та княгині Ольги в Сімферополі. Вона також продовжила переслідувати Свідків Єгови за відправлення ними своїх релігійних обрядів.
17. В окупованих частинах Донецької та Луганської областей, а також у Російській Федерації російська влада засудила 37 українських військовополонених за різними кримінальними обвинуваченнями, зокрема за тероризм. У цих випадках військовополонених судили по суті за вчинки, які, як видається, становлять законне ведення бойових дій згідно з МГП. На території, яка контролюється Урядом України, 15 російським військовослужбовцям були винесені вироки за їхньої відсутності (*in absentia*), зокрема одного військовополоненого було звільнено до того, як закінчився суд над ним. У деяких випадках обвинувачені ані не були повідомлені належним чином про суд, ані не відмовилися від свого права бути присутніми, що суперечить гарантіям справедливого судового розгляду відповідно до

³ Див. резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262, 71/205, 72/190, 73/194, 73/263, 74/17, 74/168, 75/29, 75/192, 76/179 і 77/229.

міжнародного права прав людини (МППЛ). Українська влада також засудила деяких російських військовополонених за вчинки, які, як видається, становлять просто участь у бойових діях.

18. У кримінальних справах, що стосуються закону про колабораційну діяльність, українські суди продовжили виносити обвинувальні вироки в усіх випадках, крім одного. За цим законом кримінально караними діями визнано цілу низку вчинків і дій, які цивільні особи виконували, коли жили під російською окупацією. Обвинуваченим часто інкримінували поведінку, яка, в принципі, може законно вимагатися окупаційною державою відповідно до МГП.
19. 10 червня 2023 року Парламент України продовжив до 1 вересня 2024 року перехідний період для введення в дію положень Закону «Про освіту» стосовно використання державної мови у середніх школах. УВКПЛ ще раз висловлює своє занепокоєння тим, що Закон «Про національні меншини (спільноти) України» обмежує використання мов національних меншин у різних сферах і звужує певні права меншин, які «належать до держави-агресора», що може становити порушення кількох положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП).
20. Закон «Про особливості кримінальної відповідальності осіб, які залучаються до участі у спеціальній військовій операції», ухвалений Російською Федерацією в червні 2023 року, по суті надає російським військовослужбовцям амністію за надмірно широкий перелік злочинів, включно з грубими порушеннями МППЛ або серйозними порушеннями МГП, підсилюючи атмосферу безкарності й створюючи сприятливе середовище для подальших порушень прав людини й заподіяння шкоди.

II. МЕТОДОЛОГІЯ УВКПЛ

21. Доповідь ґрунтується на інформації, яка була отримана за результатами 117 виїздів на місце, 27 відвідувань місць тримання під вартою, 28 відвідувань закладів із догляду чи притулків, 23 судових засідань, 6 мирних зібрань і 1226 інтерв'ю⁴ з жертвами та свідками порушень прав людини, а також з їхніми родичами та адвокатами, представниками Уряду, громадянського суспільства та іншими співрозмовниками. Інформація для доповіді також отримувалася через аналіз судових документів, офіційних записів та інших відповідних матеріалів, зокрема з відкритих джерел. В окупованих частинах країни УВКПЛ проводило моніторинг ситуації з правами людини дистанційно, враховуючи, що Російська Федерація продовжила відмовляти в доступі до цих територій.

22. Висновки ґрунтуються на перевірених інформації, яка була зібрана із первинних та вторинних джерел, які оцінені як надійні та правдиві. Висновки включаються до доповіді за умови, що дотримано стандарт доведення, який передбачає наявність «достатніх підстав вважати», а саме тоді, коли, спираючись на сукупність перевіреної інформації, звичайний розсудливий спостерігач мав би достатні підстави вважати, що описані факти дійсно відбувалися. Правові висновки робляться за наявності достатніх підстав вважати, що ці факти відповідають усім елементам складу порушення прав людини.
23. УВКПЛ застосовує такий самий стандарт доведення й під час документування жертв серед цивільних осіб, пов'язаних із конфліктом.⁵ У деяких випадках може знадобитися певний час, перш ніж будуть зроблені висновки, що означає, що кількість жертв серед цивільних осіб переглядається, як тільки з'являється нова інформація. Слід зазначити, що не всі жертви серед цивільних осіб становлять порушення МГП.
24. Інформація включається до доповіді з повним дотриманням інформованої згоди всіх джерел щодо її використання, а також власної оцінки УВКПЛ ризику шкоди, яку може заподіяти таке використання. Такий підхід може призводити до видалення даних, за якими можна ідентифікувати особу, для забезпечення конфіденційності або захисту джерел. В Україні постраждали та свідки часто стикаються з численними взаємопов'язаними перешкодами наданню інформації, включно з ризиками розправи, обмеженнями на пересування чи стигматизацією. Ці перешкоди можуть посилюватися для постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, а також для дітей та інших осіб,

⁴ Інтерв'ю проведені з 626 чоловіками та 600 жінками.

⁵ УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 лютого – 15 травня 2019 р., червень 2019 р.*, п. 20.

які перебувають у вразливому становищі, що може призводити до зниження кількості порушень, яких зазнають ці особи.

25. Згідно зі звичайною практикою, УВКПЛ надсилало проєкт цієї доповіді державам, про які йдеться, для надання ними коментарів щодо фактів.

III. ВПЛИВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ

A. Жертви серед цивільних осіб

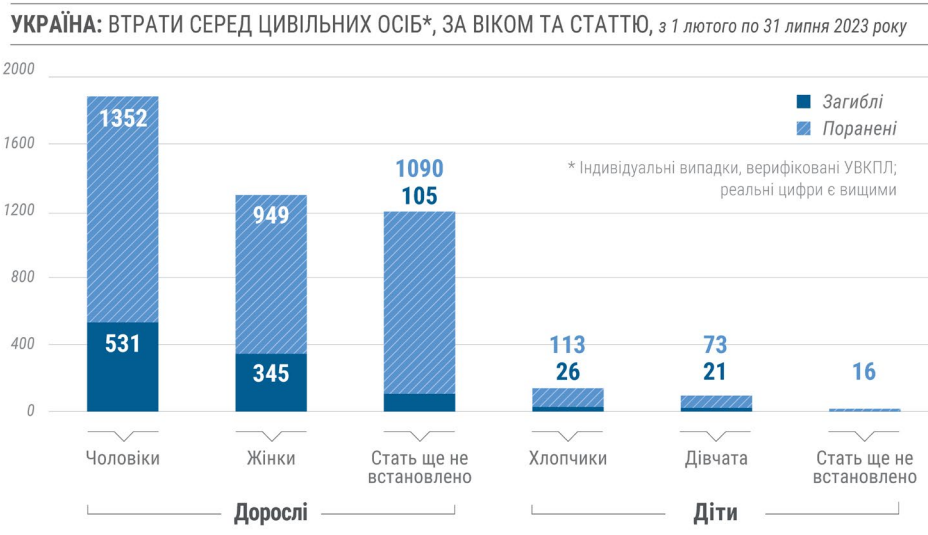
«Ми не отримували пенсії, а гуманітарної допомоги не було. Нам довелося покладатися на свій город і картоплю, яку ми посадили навесні, не знаючи, чи виросте вона. А вона виросла. Проте, коли прийшов час її збирати, в наш город прилетіли ці штуки [тобто дистанційно встановлювані протипіхотні міни]. Моєму синові довелося власноруч видаляти їх. Що ще ми могли робити? Ми все ще хочемо їсти навіть під час війни.»

– 82-річна жінка з села Кам'янка, Харківська область

26. Упродовж звітнього періоду внаслідок бойових дій сотні цивільних осіб загинули, а тисячі отримали поранення. Артилерійські обстріли та удари з реактивних систем залпового вогню (РСЗВ) спричинили сильні страждання, особливо у людей, які мешкають у прифронтових населених пунктах: за шість місяців було лише 11 днів, у які від артилерійських обстрілів або ударів із РСЗВ не загинула цивільна особа. Ракетні удари та напади із застосуванням баражуючих боєприпасів часто призводили до численних жертв. Російська Федерація здійснила переважну більшість цих ракетних ударів і нападів із застосуванням баражуючих боєприпасів, які призвели до жертв серед цивільних осіб, водночас ракети часто влучали у густонаселені райони, розташовані далеко від лінії фронту. Оскільки до третини території України охоплено операціями з використанням кінетичної зброї й потенційно забруднено вибухонебезпечними залишками війни та мінами, цивільні особи зазнають ризиків, небезпечних для життя, зараз і зазнаватимуть їх у довгостроковій перспективі, з непропорційно сильним впливом на дітей, особливо на хлопчиків.

Жертви серед цивільних осіб за звітний період

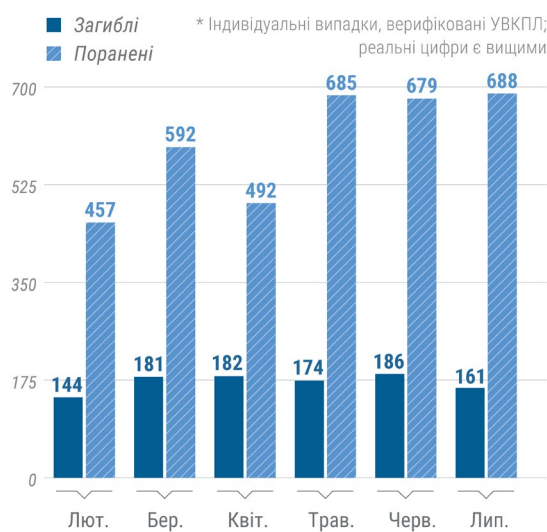
27. УВКПЛ зафіксувало, що у період із 1 лютого до 31 липня 2023 року в Україні загинула чи була поранена 4621 цивільна особа, зокрема:
- 1028 осіб загинуло (531 чоловік, 345 жінок, 26 хлопчиків і 21 дівчинка, а також 105 дорослих, стать яких ще не вдалося встановити);
 - 3593 осіб поранено (1352 чоловіки, 949 жінок, 113 хлопчиків і 73 дівчинки, а також 1090 дорослих і 16 дітей, стать яких ще не вдалося встановити).

Дата створення: 30 вересня 2023 року Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

28. Це на 24 відсотки менше порівняно з попередніми шістьма місяцями, впродовж яких було зафіксовано 6047 жертв, зокрема 1652 загиблих і 4395 поранених. Фактичні цифри, ймовірно, вищі, тому що багато повідомлень про жертви серед цивільних осіб ще не підтверджені, а УВКПЛ не має доступу до окупованої території України й має лише обмежений доступ до районів, розташованих близько від лінії фронту.
29. Упродовж звітного періоду жертви серед цивільних осіб були задокументовані таким чином:
- 3959 жертв серед цивільних осіб (868 загиблих і 3091 поранений) було зафіксовано у 334 селах, селищах і містах у районах, які контролювалися Урядом України, що становить 86 відсотків задокументованих жертв серед цивільних осіб;
 - 662 жертви серед цивільних осіб (160 загиблих і 502 поранених) було зафіксовано у 55 селах, селищах і містах на території, окупованій Російською Федерацією, що становить 14 відсотків задокументованих жертв серед цивільних осіб.
30. Використання зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в населених районах, зокрема обстріли з важкої артилерії та РСЗВ, ракетні й авіаційні удари, спричинили 93 відсотки жертв серед цивільних осіб, зокрема 958 загиблих і 3345 поранених. Вибухонебезпечні залишки війни (ВЗВ) і міни спричинили 7 відсотків жертв серед цивільного населення, зокрема 70 загиблих і 248 поранених.⁶

УКРАЇНА: ВТРАТИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ*, ПО МІСЯЦЯХ, з 1 лютого по 31 липня 2023 року

Дата створення: 30 вересня 2023 року Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

УКРАЇНА: ВТРАТИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ, ЗА ТИПОМ ЗБРОЇ/ІНЦИДЕНТУ*, з 1 лютого по 31 липня 2023 року

Дата створення: 30 вересня 2023 року Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

Вплив артилерійських обстрілів і ударів із РСЗВ на прифронтові населені пункти

31. Артилерійські обстріли та удари з РСЗВ сильно вплинули на цивільних осіб, які мешкають у населених пунктах, розташованих на лінії фронту чи поблизу неї: 64 відсотки всіх жертв серед цивільних осіб, зафіксованих УВКПЛ упродовж звітного періоду, сталися поблизу лінії фронту, як

на території, яка контролюється Урядом України (80 відсотків), так і на території, окупованій Росією (20 відсотків). Через артилерійські обстріли та удари з РСЗВ поблизу лінії фронту щодня в середньому гинули 4 цивільні особи, а 13 цивільних осіб отримували поранення. Наприклад, у місті Авдіївка, яке контролюється Урядом України (Донецька область), упродовж звітного періоду 27 цивільних осіб загинули й 56 були поранені (41 чоловік, 26 жінок, 1 хлопчик і 15 осіб, стать яких ще не вдалося встановити). Тільки 13 травня через артилерійські обстріли там загинули четверо чоловіків і одна жінка. В окупованому Росією місті Горлівка (Донецька область) загинуло 15 цивільних осіб, а 53 було поранено (40 жінок, 26 чоловіків, 2 дівчинки). 25 травня в результаті удару з РСЗВ у Горлівці три жінки, дві дівчинки та два чоловіки отримали поранення.

⁶ Це інциденти, в яких цивільні особи загинули або отримали поранення від мін (протипіхотних або протитранспортних), інших вибухових пристроїв, як-от міни-пастки, або нерозірваних боєприпасів унаслідок їхньої ненавмисної детонації після доторкання до них.

Вплив ракет, баражуючих боєприпасів і авіаційних ударів

32. Ракети, авіаційні удари та баражуючі боєприпаси часто призводили до численних жертв серед цивільних осіб, заподіюючи значну шкоду цивільному населенню та викликаючи страх. УВКПЛ зафіксувало 212 таких інцидентів. Російська Федерація здійснила 94 відсотки з цих атак, які вражали переважно об'єкти в густонаселених районах, зазвичай далеко від лінії фронту, особливо у Донецькій, Херсонській, Харківській і Запорізькій областях. Наприклад, 2 березня 2023 року ракета влучила у житловий будинок у Вознесенівському районі Запоріжжя, яке контролюється Урядом України. У результаті удару загинуло 13 цивільних осіб, зокрема восьмимісячна дівчинка, її мати та її батько, а 4 чоловіки та 4 жінки були поранені. 27 червня ракета вдарила у переповнений ресторан у центрі Краматорська, вбивши 13 цивільних осіб, зокрема 4 дівчаток, і поранивши 38 цивільних осіб, включно з восьмимісячною дівчинкою. 6 липня ракета, яка влучила у житловий будинок у Львові, спричинила загибель 10 і поранення 42 цивільних осіб, зокрема 2 дівчаток.

Вибухонебезпечні залишки війни та інциденти, пов'язані з мінами

33. За даними органів влади України, приблизно 30 відсотків території України охоплено інтенсивними, а в багатьох районах – тривалими, бойовими діями.⁷ Упродовж звітнього періоду міни та ВЗВ стали причиною загибелі 70 цивільних осіб і поранень 248 цивільних осіб (254 чоловіків, 25 жінок, 25 хлопчиків, 7 дівчаток, а також 7 дорослих, стать яких ще не вдалося встановити). Кількість жертв серед цивільних осіб залишилася приблизно на тому ж рівні, який був зафіксований у попередні шість місяців. Від ВЗВ та інцидентів, пов'язаних із мінами, непропорційно сильно страждали чоловіки та хлопці (90 відсотків усіх випадків). Більшість жертв серед цивільних осіб була зафіксована у березні та травні в Харківській, Донецькій та Херсонській областях. Більшість інцидентів, пов'язаних із мінами, трапилася навесні, коли цивільні особи обробляли свою землю на тракторах, йшли або їхали лісом чи в інших сільських районах, ремонтували дороги чи розмінювали заміновану ділянку. Такі інциденти також траплялися, коли цивільні особи приносили додому знайдені ними вибухонебезпечні боєприпаси, зберігали їх чи намагалися розібрати їх або коли їх підбирали діти. Наприклад, 3 лютого поблизу Ізюма (Харківська область) чотири дівчинки та три хлопчики були поранені, коли один із хлопчиків підібрав і кинув дистанційно встановлювану протипіхотну міну.⁸ 3 червня між селами Морозова Долина і Лемішине (Харківська область), які контролюються Україною, автомобіль наїхав на міну. Вибухом на місці була вбита жінка, а її 12-річний син за чотири дні помер у лікарні від отриманих поранень. Її чоловік, 15-річна дочка та 12-річна племінниця отримали тяжкі поранення. 9 червня у Донецьку міна, що вибухнула, спричинила серйозне поранення 14-річного хлопчика та чоловіка. ВЗВ та міни мають непропорційно шкідливий вплив на дітей, особливо на хлопчиків, які часто недооцінюють загрози, з якими стикаються, і намагаються гратися з ними чи розбирати їх.

Журналісти та працівники засобів масової інформації

34. Упродовж звітнього періоду загинули четверо журналістів (троє чоловіків і одна жінка): три особи – від артилерійських обстрілів, одна – через вогонь із стрілецької зброї. Крім того, сім працівників засобів масової інформації (шестеро чоловіків, одна жінка) були поранені: п'ятеро – уламками, двоє – через контузію. Сім із цих жертв (троє загиблих і четверо поранених) трапилися на території, яка контролюється Урядом України, а чотири (один загиблий і троє поранених) – на території, окупованій Російською Федерацією. Загалом, починаючи з 24 лютого 2022 року, УВКПЛ задокументувало

⁷ Уряд України, *До 30 відсотків території України може бути забруднено мінами та нерозірваними боєприпасами*, 4 квітня 2023 р., <https://war.ukraine.ua/war-news/up-to-30-percent-of-ukrainian-territory-might-be-contaminated-by-mines-and-unexploded-ordnance/> (дата доступу – 26 серпня 2023 р.).

⁸ УВКПЛ ідентифікувало тип цієї міни як ПФМ-1. Міни ПФМ-1, відомі також як міни-пелюстки, - це фугасні протипіхотні наземні міни російського чи радянського виробництва. УВКПЛ відстежує всі повідомлення про випадки використання мін ПФМ-1 в Україні, як на території, яка контролюється Урядом, так і на території, яка контролюється Російською Федерацією. Використання мін ПФМ-1, особливо в разі їхнього встановлення в населених районах, може становити невибірковий напад на цивільних осіб і тому є порушенням МГП.

загибель 22 журналістів і працівників засобів масової інформації (17 чоловіків і 5 жінок) та поранення 29 (25 чоловіків і 4 жінок).

Кількість цивільних осіб, загиблих у зв'язку з конфліктом із 2014 року

35. За період із 14 квітня 2014 року до 31 липня 2023 року УВКПЛ задокументувало 12619 цивільних осіб, загиблих у зв'язку з конфліктом, зокрема 6259 чоловіків, 3708 жінок, 389 хлопчиків, 283 дівчинки та 1951 дорослого і 29 дітей, стать яких ще не вдалося встановити. З урахуванням 298 загиблих на борту рейсу МН17 «Малайзійських авіаліній», який було збито озброєними групами, пов'язаними з Російською Федерацією, 17 липня 2014 року, загальна кількість загиблих цивільних осіб із 2014 року сягнула щонайменше 12917.

УКРАЇНА: ВТРАТИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ (ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ ЗАГИБЛИХ)*, ПО РОКАХ, 2014-2023 роки

Дата створення: 30 вересня 2023 року Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

В. Руїнування та пошкодження цивільних об'єктів

Прорив дамби на Каховській гідроелектростанції

36. 6 червня 2023 року дамба на Каховській гідроелектростанції була повністю прорвана. Вона перебувала під контролем російських збройних сил із 24 лютого 2022 року. Руїнування дамби призвело до вивільнення впродовж трьох-чотирьох діб величезної кількості води – 18 кубічних кілометрів, яка затопила щонайменше 80 населених пунктів вниз за течією, розташованих на берегах ріки Дніпро.⁹ УВКПЛ встановило особу 15 цивільних мешканців (8 жінок, 7 чоловіків),¹⁰ які загинули під час затоплення, переважно в результаті утоплення, гіпотермії або фізичних травм, в окупованих населених пунктах Херсонської області, зокрема в Олешках, Голій Пристані, Корсунці, Солонцях і

⁹ Уряд України та Організація Об'єднаних Націй, *Оцінка потреб після катастрофи: Катастрофа на греблі Каховської ГЕС 2023 року, Україна, жовтень 2023 р.* Оцінка була проведена Урядом України за підходом «Єдина ООН» із використанням методики Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та Світового банку.

¹⁰ За даними Міністерства внутрішніх справ України, через затоплення загинуло 34 цивільні особи (32 – у Херсонській області, 2 – у Миколаївській області) у районах, контроль над якими Уряд України відновив восени 2022 року. За даними окупаційної влади у Херсонській області, на окупованій території через затоплення загинуло 55 цивільних осіб.

Кардашинці.¹¹ Наразі УВКПЛ перевіряє дані про жертви серед цивільних осіб на території, яка контролюється Урядом України. Люди старшого віку та особи з інвалідністю непропорційно сильно постраждали від цієї катастрофи через свою обмежену мобільність. Деякі загинули, тому що не змогли вийти з дому.

37. Прорив дамби, весь масштаб впливу якого ще належить оцінити, серйозно підірве здійснення цілої низки прав людини у сусідніх населених пунктах на багато років уперед. Згідно з оцінкою потреб,¹² прорив дамби пошкодив понад 37 тисяч будинків, 37 закладів освіти та приблизно 11 медичних закладів, а також порушив надання послуг питного водопостачання і санітарно-гігієнічних послуг одному мільйону людей, позначившись на їхніх правах на житло, освіту, здоров'я та воду. Зникнення водосховища, яке було джерелом води для величезної сільськогосподарської іригаційної мережі, різко скоротить постачання продовольства і зменшить доходи фермерів у довгостроковій перспективі. Прорив дамби перешкоджає відновленню виробництва гідроелектричної енергії та спричинив зникнення водосховища, яке слугувало джерелом води для охолоджувальних басейнів Запорізької атомної електростанції. Затоплення зруйнувало понад 11 тисяч гектарів лісів і пошкодило природні середовища існування, забруднивши їх хімікатами й спричинивши незворотні наслідки для біологічного різноманіття. Серед пошкоджених територій – критично важливі екосистеми, зокрема п'ять угідь із Рамсарського переліку (Переліку водно-болотних угідь міжнародного значення) і дванадцять територій Смарагдової мережі (згідно з Бернською конвенцією про охорону дикої флори та фауни та природних середовищ існування в Європі). Усі ці наслідки серйозно порушують право на достатній життєвий рівень та право на чисте, здорове і стає середовище, як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі.
38. Російська Федерація відмовила міжнародній спільноті в необхідному гуманітарному доступі до окупованих нею районів на лівому березі ріки Дніпро.¹³ Щобільше, УВКПЛ задокументувало той факт, що окупаційна влада не вживає необхідних заходів для евакуації людей, які її потребують. Чотири жінки та один чоловік із різних окупованих Росією населених пунктів Херсонської області розповіли УВКПЛ, що окупаційна влада не допомогла їм та їхнім сусідам евакуюватися після того, як їхні села були затоплені. УВКПЛ також отримало інформацію про те, що російські збройні сили перешкоджали волонтерам у наданні останніми екстреної надзвичайної допомоги, чим ще більше підсилювали спустошення, якого зазнали громади. Наприклад, 9 червня представники окупаційної влади заблокували доступ до волонтерів, які доставляли медичні препарати та харчові продукти близько 600 особам, які укривалися у центрі Олешок, міста, розташованого приблизно за 70 кілометрів від дамби вниз за течією. До того ж, 6 червня російські сили арештували біля Олешок трьох волонтерів, а 9 червня – ще одного, після чого пригрозили тримати їх під вартою в підвалі, тому що вони везли продовольство й медичну продукцію для надання допомоги в евакуації.
39. Невідкладне, ретельне та неупереджене розслідування згідно з міжнародними нормами є необхідним для встановлення причини руйнування дамби, притягнення винних до відповідальності, надання засобів правового захисту та відшкодування шкоди.

Атаки на Одеську область

40. У період із 11 до 31 липня 2023 року, після свого виходу з Чорноморської зернової ініціативи, Російська Федерація завдала численних ударів ракетами й баражуючими боєприпасами по Одеській області. У результаті цих ударів чотири цивільні особи (три чоловіки і одна жінка) загинули, а 43 (18 жінок, 18 чоловіків, 5 хлопчиків і 2 дівчинки) отримали поранення. УВКПЛ задокументувало 14 таких

¹¹ Жертви серед цивільних осіб, спричинені артилерійськими обстрілами та іншими перестрілками у районах, які були затоплені, тут не враховані.

¹² Уряд України та Організація Об'єднаних Націй, *Оцінка потреб після катастрофи: Катастрофа на греблі Каховської ГЕС 2023 року, Україна, жовтень 2023 р.*

¹³ Заява Гуманітарної координаторки в Україні Деніз Браун про гуманітарний доступ до районів, контрольованих Росією, 18 червня 2023 р., www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2023-06-18/statement-the-humanitarian-coordinator-for-ukraine-denise-brown-humanitarian-access-areas-under-russian-control (дата доступу - 17 серпня 2023 р.).

атак, цілями котрих були зернові термінали, склади, портова інфраструктура, промислове обладнання й адміністративні будівлі. Крім того, ці атаки порушили глобальні маршрути постачання продовольства України.

41. Вищезгадані атаки також пошкодили історичний центр Одеси, який належить до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, обмеживши можливість користуватися культурною спадщиною.¹⁴ У результаті серйозного пошкодження Спасо-Преображенського собору Української Православної Церкви, розташованого в центрі Одеси, віруючі втратили доступ до важливої культурної споруди. На додаток, атаки пошкодили вісім закладів освіти.
42. Ці атаки спричинили масштабні пошкодження портових об'єктів і цивільної інфраструктури, пов'язаних з експортом зерна. За даними Всесвітньої продовольчої програми, знищено зерна вистачило б на те, щоб нагодувати близько 66 мільйонів людей впродовж одного дня.¹⁵ Через зменшену здатність експортувати свій врожай фермери України ризикують втратити засоби до існування, що посилює негативний вплив на право на достатній життєвий рівень у всіх сільських громадах. Більше того, оскільки порушення торгівлі призводить до посилення нестабільності на світовому ринку продовольства, підвищення цін на основні харчові продукти може зменшити фізичну та цінову доступність продовольства, особливо для осіб із низьким рівнем доходу, що спричинить негативний вплив на право на харчування в усьому світі.

Медичні заклади й заклади освіти

43. Упродовж звітнього періоду тривало руйнування та пошкодження медичних закладів і закладів освіти по всій країні, переважно через застосування зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в населених районах. Ці атаки призвели до 53 жертв серед цивільних осіб, зокрема серед пацієнтів, медичного персоналу та педагогічних працівників: 19 цивільних осіб (10 чоловіків і 9 жінок) загинуло, а 34 (13 жінок, 12 чоловіків і 9 дорослих, стать яких ще не вдалося встановити) отримали поранення.
44. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало атаки, які зруйнували 6 закладів охорони здоров'я і пошкодили ще 52. Фактичні цифри вищі. Вищезгадана кількість на 27 відсотків менша порівняно з попередніми шістьма місяцями. З цих зруйнованих і пошкоджених медичних закладів 37 розташовані у районах, які контролюються Урядом України, а 21 – на території, окупованій Російською Федерацією. УВКПЛ нагадує, що відповідно до МГП, медичні установи користуються особливим захищеним статусом і, в принципі, не можуть бути об'єктом нападу та повинні в будь-який час користуватися захистом.¹⁶
45. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало атаки, які зруйнували 32 заклади освіти і пошкодили ще 121. Фактичні цифри вищі. Вищезгадана кількість на 20 відсотків менша порівняно з попередніми шістьма місяцями. З цих зруйнованих і пошкоджених закладів освіти 109 розташовані у районах, які контролюються Україною, 42 – на території, окупованій Російською Федерацією, а дані щодо розташування 2 об'єктів очікують підтвердження. Такі масштаби руйнувань і пошкоджень перешкодили широкому доступу дітей до очного навчання у кількох регіонах України.
46. Загалом за період із 24 лютого 2022 року до 31 липня 2023 року УВКПЛ задокументувало руйнування 48 медичних закладів і 192 закладів освіти, та пошкодження 347 медичних закладів і 628 закладів освіти.

¹⁴ За інформацією, яку ЮНЕСКО надала УВКПЛ 14 серпня 2023 р., було пошкоджено щонайменше 52 будівлі, не враховуючи пошкоджень історичної міської забудови, яку внесено до Списку об'єктів Світової спадщини під назвою «Історичний центр Одеси».

¹⁵ За інформацією, наданою УВКПЛ Всесвітньою продовольчою програмою 15 серпня 2023 р., ці удари знищили близько 40 тис. тонн зерна.

¹⁶ Додатковий протокол I, ст. 12 і 13. Медичні об'єкти не можуть ставати об'єктом атак у принципі, проте є обмежені винятки, коли нападів має передувати попередження.

IV. ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ

A. Вбивства цивільних осіб

47. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало 28 випадків позасудових страт (24 чоловіків, 3 жінок і 1 дівчинки) та 31 вбивство шляхом нападу на окремих цивільних осіб (22 чоловіків, 6 жінок, 1 хлопчика та 2 дівчаток), які трапилися у 2022 році.¹⁷ УВКПЛ також зафіксувало твердження, що заслуговують на довіру, про деякі жертви серед цивільних осіб через напади на окремих цивільних осіб на території, окупованій Росією, які відбувалися впродовж звітнього періоду, але поки що не змогло перевірити їх. Убивство цивільних осіб російськими збройними силами – це тенденція, задокументована у кожному з регіонів, контроль над якими українські збройні сили відновили у 2022 році. Багато співрозмовників повідомили УВКПЛ, що в окупації або в період, коли російські збройні сили контролювали їхній регіон, ніхто не почувався у безпеці. Вони боялися також, що будь-хто може бути затриманий, убитий або зникнути.
48. Скоєні у 2022 році вбивства, задокументовані впродовж звітнього періоду, сталися або в районах північної частини України, які російські збройні сили контролювали до квітня 2022 року (15 випадків – у Чернігівській області, 7 – у Київській області, 1 – у Сумській області), або на території, окупованій Росією, над якою Уряд відновив контроль восени 2022 року (18 випадків – у Харківській області, 17 – у Херсонській області, 1 – у Миколаївській області).
49. Наприклад, у лютому 2022 року російські збройні сили на блокпості відкрили вогонь по сім'ї з п'яти осіб, яка перебувала в автомобілі. Через побоювання щодо безпеки сім'я переїжджала з села Веселе до Нової Каховки (Херсонська область) в період, коли обидва ці населені пункти контролювалися російськими збройними силами. Три дорослі особи (двоє чоловіків і жінка) загинули зразу, а двоє дітей (шестирічна дівчинка і новонароджений хлопчик) померли від поранень невдовзі після цього. Також у лютому 2022 року в Базаліївці (Харківська область) російські збройні сили обстріляли автомобіль, убивши на місці десятирічну дівчинку та поранивши її дідуся та бабусю. Сім'я їхала до місцевої лікарні, щоб там надали медичну допомогу дівчинці, яку раніше того ж дня поранила з вогнепальної зброї інша група російських збройних сил у Новому Бурлуку.
50. 1 квітня 2022 року в Гайвороні (Чернігівська область) російські збройні сили затримали трьох чоловіків за підозрою в співпраці з українськими збройними силами. Пізніше того ж дня вони відпустили одного чоловіка, а інших двох стратили в позасудовому порядку. Батько однієї з жертв знайшов їхні тіла наступного ранку в болоті на околиці села.
51. Загалом із 24 лютого 2022 року УВКПЛ задокументувало вбивство 521 цивільної особи (404 чоловіків, 85 жінок, 23 хлопчиків і 9 дівчаток) російськими збройними силами, або шляхом позасудової страти, або шляхом нападів на окремих цивільних осіб.

¹⁷ УВКПЛ, Вбивства цивільних осіб: свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській і Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, грудень 2022 р.

В. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

«Охоронці вдарили мене електрошокерами, коли я тільки-но виходив з душевої чи був там, цілячись мені у пах. Потім вони казали: «Як там твої яйця, вони ще не зварилися?»»

– Український військовополонений про практику сексуалізованих катувань охоронцями виправної колонії в Російській Федерації

52. УВКПЛ задокументувало, що військовослужбовці російських збройних сил, співробітники російських правоохоронних органів і працівники російських пенітенціарних закладів протягом звітного періоду учинили акти сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, щодо чотирьох чоловіків і однієї жінки. Ці випадки трапилися в окупованих частинах Донецької та Херсонської областей, у Криму та в Російській Федерації.
53. УВКПЛ також задокументувало ще 35 випадків сексуального насильства (щодо 23 чоловіків, 11 жінок і 1 дівчинки), вчинені військовослужбовцями російських збройних сил, співробітниками російських правоохоронних органів і працівниками російських пенітенціарних закладів, які трапилися до звітного періоду в окупованих районах Донецької, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, у Криму та в Російській Федерації. Ці випадки відповідають тенденціям сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, які УВКПЛ документує з 24 лютого 2022 року.
54. У більшості випадків, задокументованих упродовж звітного періоду, сексуальне насильство використовувалося як форма катувань або жорстокого поводження з чоловіками, які перебували під вартою (15 військовополонених, 12 цивільних осіб). Цих чоловіків піддавали зґвалтуванню, ударам електричним струмом і побиттю по геніталіях і сідницях, примусу до оголення та побиттю по оголеному тілу, необґрунтованим обшукам порожнин тіла, гомофобним образам, погрозам кастрацією, погрозам зґвалтуванням їх самих чи їхніх близьких.
55. УВКПЛ задокументувало випадок із чоловіком-військовополоненим, який здався російським збройним силам у Донецькій області у квітні 2022 року. Його більше року тримали під вартою в багатьох установах у Російській Федерації. У лютому 2023 року російські органи влади допитали його, пригрозивши зґвалтувати його резиновим кийком.
56. В іншому випадку військовослужбовці російських збройних сил у 2022 році затримали на блокпості чоловіка-гея. Його кілька тижнів тримали у тимчасовому місці тримання під вартою, де били, піддавали гомофобним образам і принизливому поводженню, а також питали про його сексуальну орієнтацію та ймовірну пропаганду ЛГБТІ+. Один охоронець орально зґвалтував його.
57. Крім того, дві жінки-військовополонені та шість жінок-цивільних розповіли УВКПЛ, що сексуальне насильство використовувалося як форма катувань або жорстокого поводження щодо них у період тримання під вартою. Їх піддавали зґвалтуванню, ударам електричним струмом по сосках, примусу до оголення та необґрунтованим обшукам із роздяганням, зокрема у присутності чоловіків, торканням сексуального характеру, вимагали від них здійснення статевих актів в умовах примусу, погрожували зґвалтуванням та змушували ходити в туалет у присутності чоловіків.
58. В одному випадку двоє озброєних чоловіків неодноразово просили жінку-військовополонену, захоплену російськими збройними силами у травні 2022 року, сексуально «обслужити» солдат у місці, де її тримали під вартою, у Лимані (Донецька область). Пізніше інший військовослужбовець російських збройних сил втрутився, щоб захистити її від побиття його колегою, після чого попросив її за це надати йому сексуальні послуги. В обох випадках жінка відрадила їх, заявивши, що вона хвора на туберкульоз і в неї менструація. Через тиждень її примусово перевели до виправної колонії № 9 у Валуйках (Російська Федерація), де, поряд з іншими формами жорстокого поводження, персонал примушував її оголеною робити присідання в присутності чоловіків й дозволяв їй користуватися туалетом тільки під наглядом чоловіка-охоронця.

-
59. УВКПЛ задокументувало також факти сексуального насильства щодо чотирьох жінок та однієї дівчинки з-поміж цивільних осіб у житлових районах, де були розміщені російські збройні сили. У липні 2022 року на окупованій території Донецької області військовослужбовці російських збройних сил викрали жінку з її дому та зґвалтували, погрожуючи зброєю. Один із цих чоловіків сказав, що забере її, щоб зробити своєю «третьою дружиною».
60. Загалом із 24 лютого 2022 року УВКПЛ задокументувало 149 випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (щодо 94 чоловіків, 51 жінки та 4 дівчаток), учинених військовослужбовцями російських збройних сил, співробітниками російських правоохоронних органів чи персоналом російських пенітенціарних закладів на окупованій території або в Російській Федерації.
61. На території, яка контролюється Урядом України УВКПЛ упродовж звітнього періоду не задокументувало випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Крім того, Уряд України продемонстрував відданість справі боротьби з сексуальним насильством, пов'язаним із конфліктом, та інтеграції підходу, орієнтованого на постраждалих, у розслідування та кримінальне переслідування.¹⁸ Станом на кінець липня 2023 року Офіс Генерального прокурора України почав розслідування 215 випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, учинених військовослужбовцями російських збройних сил, зокрема насильства щодо 12 дівчаток і хлопчика.¹⁹
62. 3 лютого 2022 року УВКПЛ задокументувало 24 випадки (18 чоловіків, 6 жінок) сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, на території, підконтрольній Україні, які були скоєні в період із лютого 2022 року до січня 2023 року. 13 із них учинили військовослужбовці українських збройних сил, співробітники українських правоохоронних органів або персонал українських пенітенціарних закладів, а решту 11 – цивільні особи та бійці сил територіальної оборони.²⁰

С. Затримання у зв'язку з конфліктом

«Я запам'ятав кожную сходинку східців, тому що мене щодня тягли з мішком на голові на інший поверх до кімнати для допитів.»

– Чоловік-цивільний про свавільне тримання його під вартою російськими збройними силами та Федеральною службою безпеки Російської Федерації у Херсоні

«Я провів майже шість місяців у слідчому ізоляторі, але все що в мене є – це повідомлення про підозру. Слідчий навіть не надає мені документів про моє обвинувачення.»

– Особа, затримана у зв'язку з конфліктом, яка перебуває у Львівському слідчому ізоляторі

63. УВКПЛ задокументувало 43 випадки свавільного затримання (35 чоловіків і 8 жінок) російськими збройними силами на окупованій території впродовж звітнього періоду. Крім того, УВКПЛ

¹⁸ 26 червня 2023 р. Генеральний прокурор підписав Стратегічний план реалізації повноважень прокуратури у сфері кримінального переслідування за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Розроблено проєкт плану дій з реалізації Стратегічного плану, і наразі проходить процес консультацій щодо цього проєкту.

¹⁹ Це число включає 68 випадків у Херсонській області, 54 – у Донецькій області, 52 – у Київській області, 19 – у Харківській області, 7 – у Запорізькій області, 5 – у Чернігівській області, 5 – у Миколаївській області, 3 – у Луганській області, 2 – у Сумській області, вчинених щодо 131 жінки, 71 чоловіка, 12 дівчаток і 1 хлопчика починаючи з 24 лютого 2022 р.

²⁰ 11 випадків, учинених цивільними особами й бійцями сил територіальної оборони, полягали у примусовому публічному роздяганні як чоловіків, так і жінок, які вважалися «порушниками закону», в перші місяці після початку збройного нападу. Див. УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого – 31 липня 2022 р., вересень 2022, п. 54.*

задокументувало ще 375 випадків свавільного затримання (328 чоловіків, 44 жінок, 2 хлопчиків і 1 дівчинки) російськими збройними силами, які мали місце до звітнього періоду.²¹

64. Багатьох цивільних осіб піддавали свавільному триманню під вартою понад рік, і в цей період їхні сім'ї страждали від відсутності інформації про місцеперебування і долю своїх близьких. Багато з цих випадків можуть бути рівносильні триманню під вартою без зв'язку з зовнішнім світом або насильницькому зникненню. Наприклад, у лютому 2023 року, майже через рік після того, як її сина арештували російські збройні сили, мати Микити Шкрябіна, 19-річного студента з Харківської області, отримала листа від російського Міністерства оборони з підтвердженням, що його було затримано за «протидію спеціальній военній операції». У листі не було ані вказано його місцеперебування, ані викладено офіційні обвинувачення проти нього. Станом на 31 липня вона не отримала жодної додаткової інформації про сина або про умови його звільнення. УВКПЛ задокументувало також ще п'ять випадків насильницького зникнення чоловіків-цивільних, учинених російськими силами у Київській, Чернігівській та Сумській областях у березні 2022 року. Цих чоловіків більше як рік утримують в Російській Федерації. Їхні родичі повідомили УВКПЛ, що влада Російської Федерації не визнає факт їхнього тримання під вартою. Єдиним джерелом інформації для них були колишні затримані, які зв'язалися з ними після свого звільнення.
65. Упродовж звітнього періоду Федеральна служба безпеки Російської Федерації (ФСБ) свавільно затримала у Криму 18 чоловіків і 3 жінок з-поміж цивільних осіб. Деякі з цих випадків можуть бути рівносильні триманню під вартою без зв'язку з зовнішнім світом або насильницькому зникненню. Крім того, троє затриманих чоловіків-цивільних були примусово переміщені з окупованої Росією території Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей до Криму, через адміністративну межу між Кримом і материковою частиною України. УВКПЛ задокументувало також 37 випадків свавільного затримання, тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом або насильницького зникнення (всі – чоловіки), які трапилися до звітнього періоду.
66. В одному випадку співробітники ФСБ затримали журналіста, який висвітлював проукраїнські демонстрації у Херсоні 7 березня 2022 року. Спочатку його тримали у неофіційних місцях тримання під вартою в Херсоні. Через дев'ять днів ФСБ незаконно перевела його до Криму, де його тримали у слідчому ізоляторі (СІЗО) в Сімферополі. Співробітники ФСБ катували його, щоб змусити записати заяву про те, що Служба безпеки України фінансувала проукраїнські демонстрації у Херсоні. У період перебування під вартою цього чоловіка тримали без висунення обвинувачень і відмовили йому в праві оскаржити законність тримання під вартою. Його родичі намагалися з'ясувати його долю та місцеперебування, але окупаційна влада не надала інформації у відповідь на їхні запити та приховувала його місцезперебування, категорично заперечуючи факт його присутності в усіх місцях тримання під вартою, які відвідали його родичі, навіть попри те, що він перебував в одному з цих місць. Нарешті, через 11 місяців неофіційного і свавільного тримання під вартою його звільнили.
67. УВКПЛ продовжило отримувати скарги від юридичних представників і родичів затриманих із Криму на неналежне надання медичної допомоги у місцях тримання під вартою в Криму й Російській Федерації. В одному випадку, задокументованому УВКПЛ, ненадання медичної допомоги призвело до смерті 60-річного кримського татарина у СІЗО міста Новочеркаська в Російській Федерації 10 лютого 2023 року. Потерпілий, колишній мешканець Сімферопольського району Криму, відбував 13-річне тюремне ув'язнення за членство в організації «Хізб ут-Тахрір».²² Він мав численні давні проблеми зі здоров'ям, зокрема хронічну хворобу нирок, а у 2017 році, перебуваючи під вартою, переніс інсульт. За вісім днів до його смерті начальник СІЗО-5 Ростова-на-Дону, де він на той час перебував,²³ відмовився задовольнити прохання адвоката жертви про медичний огляд у сторонньому

²¹ Додаткову інформацію про тенденції свавільного затримання цивільних осіб див. у документі УВКПЛ, *Затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 року – 23 травня 2023 року*, червень 2023 р.

²² Релігійна група, яка вважається терористичною організацією за російським законодавством, але не за українським.

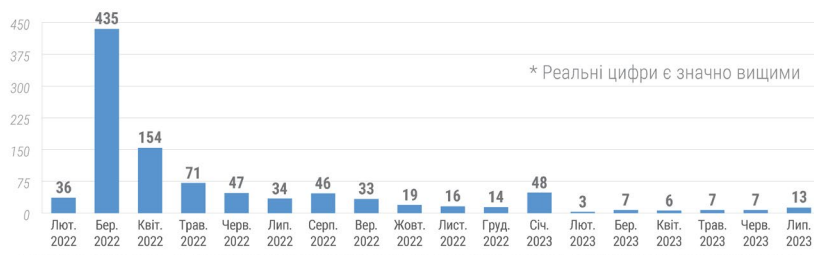
²³ У незазначений день у період із 2 до 10 лютого жертву, очевидно, було переведено з СІЗО у Ростові-на-Дону до СІЗО у Новочеркаську.

медичному закладі через значне погіршення здоров'я його клієнта.²⁴ Як офіційну причину смерті жертви було вказано серцеву недостатність, спричинену атеросклеротичною хворобою серця.

68. 24 червня 2023 року Президент Російської Федерації підписав закон про внесення змін до Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення, яким передбачено адміністративний арешт на строк до тридцяти діб за порушення режиму воєнного стану і дозволяється переміщати порушників на територію, де воєнний стан не введено.²⁵ На практиці це означає, що на окупованій Росією території України особи, обвинувачені у порушенні воєнного стану, можуть бути затримані на 30 діб без постанови суду й можуть бути переміщені до Криму чи Російської Федерації.
69. Загалом із лютого 2022 року УВКПЛ задокументувало свавільне затримання російськими силами безпеки 996 цивільних осіб (872 чоловіків, 115 жінок, 8 хлопчиків і 1 дівчинка). Багато з цих випадків можуть бути рівнозначними насильницькому зникненню. З цього числа 448 жертв (365 чоловіків, 75 жінок і 8 хлопчиків) були звільнені після різних термінів тримання під вартою, які зазвичай тривали від декількох днів до декількох тижнів. 80 жертв (74 чоловіки, 5 жінок і 1 дівчинка) були знайдені мертвими з ознаками насильства на тілі або померли у місцях тримання під вартою. 468 жертв (433 чоловіки й 35 жінок) залишаються зниклими або свавільно затриманими, зазвичай в офіційних місцях тримання під вартою на окупованій території України та в Російській Федерації.

СВАВІЛЬНІ ЗАТРИМАННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ, ЗАДОКУМЕНТОВАНІ УВКПЛ*, з 24 лютого 2022 року по 31 липня 2023 року

1. За місяцем, коли відбулось затримання

2. За областями

3. За гендером

4. За приналежністю до певної групи

Дата створення: 30 вересня 2023 року

Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

70. На території, яка контролюється Урядом України, УВКПЛ задокументувало свавільне затримання українськими силами безпеки, здебільшого правоохоронними органами, упродовж звітного періоду чотирьох жінок і двох чоловіків з-поміж цивільних осіб. УВКПЛ задокументувало також 31 випадок (22 чоловіки та 9 жінок) свавільного затримання українськими силами безпеки, який мав місце до лютого 2023 року.

²⁴ Адвокат поінформував начальника СІЗО, що у жертви гострий біль у ділянці серця, проблеми з диханням і підвищений тиск. Усі послуги стороннього медичного закладу вже були заздалегідь оплачені сім'єю жертви.

²⁵ Федеральний закон від 24 червня 2023 р. № 265-ФЗ «Про внесення змін до Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення», ст. 20.5.1., <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202306240002?index=1> (дата останнього доступу – 17 серпня 2023 р.). Станом на 31 липня Російська Федерація оголосила про введення воєнного стану в усіх частинах України, які вона окупувала, за винятком Криму.

-
71. Загалом із лютого 2022 року УВКПЛ задокументувало свавільне затримання органами влади України 98 цивільних осіб (75 чоловіків і 23 жінок). Деякі з цих випадків можуть бути рівносильні триманню під вартою без зв'язку з зовнішнім світом або насильницькому зникненню. Переважна більшість цих цивільних осіб була свавільно затримана у зв'язку з кримінальним переслідуванням за вчинки, пов'язані з конфліктом. Приблизно п'яту частину цих осіб тримали під вартою від одного до трьох днів у неофіційних місцях тримання під вартою (наприклад, у готелях і адміністративних будівлях правоохоронних відомств) або без реєстрації, перш ніж передати до суду. Проте, 21 особу тримали під вартою без зв'язку з зовнішнім світом у неофіційних місцях тримання під вартою впродовж більш ніж чотирьох днів. У двох різних випадках двох чоловіків у 2022 році піддали насильницькому зникненню більш ніж на п'ять місяців.

D. Військовополонені та особи, які припинили участь у військових діях (hors de combat)

«Кожного військовополоненого били, поки він не втрачав свідомість, не починав просити про милосердя або не мочився під себе. Один з охоронців прошепотав мені: «Кричи, це допоможе припинити побиття». У кімнаті була жінка. Думаю, це була медсестра. Вона залишалася в кімнаті весь час і говорила: «Він ще не відключився». Це був сигнал охоронцям, щоб вони продовжували мене бити.»

– Український військовополонений про те, як його катували під час «прийому» до Донецького СІЗО

«Було кілька «спортивних ігор», у які грали охоронці. Однією з них був «футбол» - вони брали кувалду й били військовополонених по ногах.»

– Російський військовополонений про катування у гаражі в Краматорську

Позасудові страти військовополонених

72. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало позасудові страти шести українських військовополонених-чоловіків. Усі ці випадки трапилися до початку періоду, охопленого цією доповіддю. Страт російських військовополонених упродовж звітнього періоду задокументовано не було.
73. У вересні 2022 року член пов'язаної з Росією озброєної групи застрелив українського військовослужбовця, який отримав поранення у ногу, наступивши на міну, коли примусово виконував небезпечну роботу біля фронтової позиції. Інший український військовополонений був застрелений, коли відмовився виконувати таку саму небезпечну роботу. Обидва військовополонені належали до групи українських військовополонених (усі – чоловіки), захоплених пов'язаними з Росією озброєними групами в Донецькій області у серпні 2022 року. Упродовж трьох місяців їх примушували носити важкі ящики з боєприпасами та іншими вантажами на російські фронтові позиції й забирати поранених російських комбатантів. Військовополонені наступали на міни та потрапляли під артилерійські обстріли, не маючи захисту чи бронешитетів. Військовополонені розповіли УВКПЛ, що принаймні п'ятеро з них були поранені, коли виконували цю роботу. Примушування військовополонених до виконання небезпечної роботи є порушенням Третьої Женевської конвенції, яка забороняє залучати військовополонених до робіт військового та небезпечного характеру.²⁶
74. 9 березня 2022 року, взявши під контроль село Слобода в Чернігівській області, російські збройні сили взяли в полон двох українських військовослужбовців, які ховалися у цивільній будівлі. 31 березня 2022 року були знайдені тіла цих двох військовослужбовців з вогнепальними пораненнями.

²⁶ Перелік дозволених видів робіт викладений у статті 50 Третьої Женевської конвенції.

75. На додаток до цих випадків у двох відеозаписах, які з'явилися в Інтернеті 6 березня та 11 квітня 2023 року, видно, як військовослужбовці російських збройних сил катують і страчують у позасудовому порядку двох українських військовополонених. На першому відео показано, як російські військовослужбовці застрелили українського військовополоненого, коли він сказав «Слава Україні!». На другому відео показано, як російський військовослужбовець обезголівив українського військовослужбовця. УВКПЛ має достатні підстави вважати, що обидва відео, які були записані, ймовірно, до звітнього періоду, є автентичними.²⁷
76. Позасудові страти військовополонених є тяжким порушенням Женевських конвенцій та воєнними злочинами. Загалом із 24 лютого 2022 року УВКПЛ задокументувало позасудові страти або катування до смерті 25 російських військовополонених і 21 українського військовополоненого (усі – чоловіки).

Поводження з військовополоненими

77. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ провело інтерв'ю з 56 українськими військовополоненими (усі – чоловіки), які були звільнені з полону в межах обміну полоненими між Україною та Російською Федерацією, а також із 26 російськими військовополоненими (усі – чоловіки) в офіційних місцях інтернування в Україні.²⁸ УВКПЛ отримало конфіденційний доступ до військовополонених, інтернованих Україною, й змогло провести інтерв'ю у визначених місцях інтернування. Доступ до українських військовополонених, які перебувають у полоні Російської Федерації, наданий не був.
78. Більшість українських військовополонених, яких опитало УВКПЛ, провели в полоні у середньому шість-сім місяців, а 22 з них були інтерновані впродовж більш ніж 13 місяців. 51 із 56 військовополонених піддавали різним формам катувань, жорстокого поводження чи сексуального насильства, як-от примус до оголення й погрози.²⁹ Хоча УВКПЛ отримало повідомлення про незначні покращення, зокрема збільшення кількості та підвищення якості їжі, яку надавали військовополоненим, загальні умови інтернування залишилися жахливими.
79. Російська Федерація продовжила інтернувати військовополонених у тимчасових місцях інтернування на окупованій нею території України та в Російській Федерації.³⁰ Наприклад, УВКПЛ задокументувало переведення п'яти українських військовослужбовців до Чечні (Російська Федерація), де вони були інтерновані у відділках поліції.
80. Що стосується російських військовополонених, 12 з опитаних піддавалися катуванням під час допитів та евакуації, перш ніж їх доставили до офіційних місць інтернування. Крім того, органи влади України продовжили використовувати неофіційні місця інтернування порушуючи обов'язок офіційно реєструвати всіх військовополонених і надавати доступ незалежним спостерігачам. УВКПЛ отримало вірогідну інформацію про те, що Головне управління розвідки Міністерства оборони України продовжило використовувати неофіційне місце інтернування військовополонених у своїй штаб-квартирі на Рибальському острові у Києві.³¹ Троє військовополонених розповіли УВКПЛ, що їх тримали там упродовж різних періодів часу в березні-липні 2023 року.³² УВКПЛ нагадує, що всі військовополонені повинні бути офіційно зареєстровані, а незалежні спостерігачі повинні мати доступ

²⁷ ММПЛУ, *Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні, 1 лютого – 30 квітня 2023 р., червень 2023 р.*

²⁸ УВКПЛ, *Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у військових діях, у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 р. – 23 лютого 2023 р., березень 2023 р.* 3 лютого 2022 р. УВКПЛ опитало 251 українського військовополоненого (227 чоловіків, 24 жінок) та 249 російських військовополонених (248 чоловіків, 1 жінку).

²⁹ Там же, пп. 59 і 62.

³⁰ Там же, п. 42.

³¹ УВКПЛ раніше повідомляло про це місце. Див. УВКПЛ, *Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у військових діях, у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 р. – 23 лютого 2023 р., березень 2023 р., п. 110.*

³² Через кілька днів або тижнів перебування в цьому місці військовополонених перевели до офіційних місць тримання під вартою. У деяких випадках, однак, місцеперебування військовополонених, які, ймовірно, були там інтерновані, простежити не вдалося.

до них. Українська влада не відповіла ані на запити УВКПЛ стосовно цього об'єкта, ані на прохання про його відвідування.

81. УВКПЛ визнає зусилля Уряду з покращення умов інтернування російських військовополонених. УВКПЛ помітило, що адміністрація табору для військовополонених у Львові врахувала занепокоєння, висловлене в офіційних доповідях, й покращила поведження з військовополоненими. Зокрема, адміністрація збільшила порції їжі та припинила практику використання фізичних вправ як дисциплінарних санкцій та примушування військовополонених співати українські пісні перед прийняттям їжі.

Нова інформація про вибухи у виправній колонії біля Оленівки

82. УВКПЛ продовжило збирати й аналізувати інформацію стосовно вибухів, які трапилися в ніч із 28 на 29 липня 2022 року у Волноваській виправній колонії № 120 під Оленівкою,³³ на окупованій Росією території Донецької області, спричинивши загибель щонайменше 51 та поранення щонайменше 139 українських військовополонених (усі – чоловіки).³⁴ Для того, щоб точно встановити обставини цього інциденту, та визначити, хто несе відповідальність за нього, потрібна додаткова інформація, тому УВКПЛ ще раз закликає Російську Федерацію надати незалежним спостерігачам доступ до вищезгаданої виправної колонії.³⁵
83. За результатами інтерв'ю з більш ніж 50 свідками та тими, хто вижив, а також аналізу наявних відеоматеріалів і фотографій, УВКПЛ дійшло висновку, що вищезгадані вибухи не були спричинені ракетами HIMARS, випущеними українськими збройними силами. Ступінь пошкоджень стін, стелі, даху та вікон бараків, стан двоярусних ліжок усередині, розмір вирви, що лишилася, та радіус дії не є типовими для дії боеприпасів HIMARS.³⁶ Навіть одна-єдина ракета HIMARS, імовірно, спричинила б пошкодження і руйнування бараків та прилеглої території у значно більших масштабах і з набагато тяжчими наслідками. Крім того, свідки розповіли УВКПЛ, що чули численні вибухи.
84. На відео- та фотографічних зображеннях зруйнованих бараків, як видається, видно точку влучання на внутрішній стороні західної стіни та дві можливі точки проникнення через дах. Хоча точний тип зброї та пункт її запуску визначити було неможливо, характер пошкоджень конструкцій виглядав так, ніби їх завдав наведений снаряд, що рухався траєкторією зі сходу на захід.
85. УВКПЛ нагадує, що за міжнародним правом одним з основних обов'язків держави, що тримає в полоні, є обов'язок забезпечити гуманне поведження з військовополоненими.³⁷ Будь-яка дія чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, який знаходиться в її владі, забороняються і є серйозним порушенням Женевської конвенції.³⁸ Російські збройні сили почали тримати українських військовополонених у цій колонії у березні 2022 року,³⁹ і на той час вона розташовувалася за 4,6

³³ Колонія розташована у селі Молодіжне, поблизу селища Оленівка Волноваського району Донецької області.

³⁴ Попередні висновки УВКПЛ наведені у документі УВКПЛ, *Поведження з військовополоненими та особами, які припинили участь у військових діях, у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 р. – 23 лютого 2023 р., 24 березня 2023 р.*, пп. 66-76. Див. також OHCHR, *Türk decries lack of accountability for Olenivka killings, statement by the High Commissioner Volker Türk* [УВКПЛ, Тюрк осуджує відсутність відповідальності за вбивства в Оленівці, заява Верховного комісара Фолькера Тюрка], 25 липня 2023 р., <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/07/turk-decries-lack-accountability-olenivka-killings> (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

³⁵ УВКПЛ збило детальну інформацію шляхом проведення інтерв'ю з військовополоненими, які були присутні у зруйнованих бараках або інших приміщеннях колонії в ніч інциденту, а також із супутникових знімків, відеозаписів, фотографій, матеріалів засобів масової інформації, заяв влади та відкритих джерел.

³⁶ Боеприпас HIMARS (M31) є великокаліберною зброєю (227 мм). Він містить фугасну боеголовку вагою 90 кг із 23 кг вибухової речовини. Завдяки своїй вибуховій потужності одна ракета HIMARS має велику руйнівну силу, значно більшу, ніж у більшості ракетних систем.

³⁷ Третя Женевська конвенція, ч. 1 ст. 12 та ч. 1 ст. 13.

³⁸ Третя Женевська конвенція, ч. 1 ст. 13.

³⁹ Медійна ініціатива за права людини, *Оленівські злочини: хронологія, свідчення та імена причетних*, 1 грудня 2022 р., <https://mipl.org.ua/en/crimes-in-olenivka-chronology-testimonies-and-names-of-those-involved/> (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

кілометра від лінії фронту.⁴⁰ Хоча за наступні кілька місяців лінія фронту дещо змістилася, вона залишилася відносно близько до колонії. 28 липня 2022 року в колонії знаходилися тисячі українських військовополонених⁴¹ і осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом,⁴² а відстань до лінії фронту складала приблизно 14 кілометрів.⁴³ Така безпосередня близькість колонії до лінії фронту наражала військовополонених на небезпеки бойових дій, усупереч основній нормі МГП про безпеку військовополонених.⁴⁴

86. МГП передбачає, що з приводу кожного випадку смерті чи тяжкого поранення військовополоненого, який знаходиться в її владі, держава, що тримає у полоні, зобов'язана негайно розпочати офіційне слідство, яке має бути дієвим, ретельним і прозорим.⁴⁵ Якщо розслідуванням встановлено кримінальну відповідальність однієї чи кількох осіб за смерть або поранення військовополоненого, держава, що тримає у полоні, повинна вжити всіх заходів для забезпечення переслідування судовим порядком вищезгаданих осіб.⁴⁶
87. Управління не отримало інформації про те, що Російська Федерація виконала ці обов'язки щодо розслідування та судового переслідування.
88. Зокрема, місце вибухів не було збережено, як необхідно для забезпечення повного і належного огляду та розслідування експертами. Навпаки, воно було забруднено, а речові докази переміщені. Починаючи з 9:00 29 липня 2022 року військовополоненим було наказано винести уламки та тіла загиблих з бараків та прибрати шматки гофрованих жерстяних листів, зірваних із даху.⁴⁷ Далі, об 11:00, члени самопроголошеної «Донецької народної республіки» влаштували російським журналістам обхід усередині бараків для зйомки. Журналістам показали фрагменти нібито ракети HIMARS, розкладені на лаві поза бараками. Проте, на місці події такі фрагменти показані не були.⁴⁸
89. Приблизно об 11:00 прибули представники Слідчого комітету Російської Федерації, які о 12:17 оголосили про відкриття кримінальної справи⁴⁹ проти України за завдання вищезгаданого удару, нібито з цілеспрямованим використанням ракет HIMARS. Це оголошення було зроблено без проведення будь-якого експертного аналізу чи розтину тіл або опитування свідків. З 8 серпня 2022 року ніякої інформації про розслідування Слідчим комітетом або іншим слідчим органом Російської Федерації оприлюднено не було.
90. З серпня 2022 року, на запит і України, й Російської Федерації, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй створив Місію з встановлення фактів (МУФ), якій було доручено з'ясувати обставини вищезгаданого інциденту. 5 січня 2023 року речник Генерального секретаря оголосив про

⁴⁰ Live Map Ukraine, 1 березня 2022 р., <https://liveuamap.com/en/time/01.03.2022> (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

⁴¹ Переважно українські військовослужбовці, які були взяті в полон або здалися під час облоги «Азовсталі» у Маріуполі. У бараках, уражених вибухами, розміщувалося близько 193 українських військовополонених.

⁴² Багато людей, які не пройшли «фільтрацію». Див. УВКПЛ, *Затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну*, 24 лютого 2022 року – 23 травня 2023 року, червень 2023 р., пп. 57-65.

⁴³ Live Map Ukraine, 27 липня 2022 р., <https://liveuamap.com/en/time/27.07.2022> (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

⁴⁴ Коментар МКЧХ до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, 2020 р., п. 23.

⁴⁵ Третя Женевська конвенція, ч. 1 ст. 121. Для того, щоб слідство було дієвим, держава, що тримає у полоні, повинна вжити належних заходів, використовуючи всі можливі засоби для встановлення обставин і причини смерті чи поранення військовополоненого. Коментар МКЧХ, 2020 р., п. 4661.

⁴⁶ Третя Женевська конвенція, ч. 3 ст. 121; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 60/147 щодо правового захисту і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень МППЛ і серйозних порушень МГП (2005 р.), п. 4; Коментар МКЧХ, 2020 р., пп. 4679-4681.

⁴⁷ Військовополонені також розповіли, що їм наказали мовчати про те, що вони бачили у бараках.

⁴⁸ Для належного розслідування будь-які фрагменти слід було залишити неторканими й точно там, де вони влучили у бараки. Ракети М31 для HIMARS утворюють велику кількість фрагментів, які розлітаються по значній площі в місці влучання. Інформація, отримана безпосередньо від українських військовополонених стосовно характеристик фрагментів, які вони зібрали всередині бараків, також ставить під сумнів твердження про те, що використовувалися ракети HIMARS.

⁴⁹ Згідно статті 356 («застосування заборонених засобів і методів у збройному конфлікті») Кримінального кодексу Російської Федерації.

рішення розформувати МУФ, посилаючись на відсутність умов, необхідних для розгортання Місії на місці події.⁵⁰ Російська Федерація ані надала задовільних гарантій безпечного доступу Організації Об'єднаних Націй до конкретного місця події, ані задовольнила загальні запити Управління Верховного комісара ООН з прав людини на доступ до окупованих територій України.⁵¹

Е. Переміщення та депортація

91. З 24 лютого 2022 року, УВКПЛ збило інформацію про вісім ситуацій, у яких близько 200 дітей з Донецької, Харківської, Херсонської та Київської областей були переміщені до інших регіонів території, окупованої Росією, до Російської Федерації або до Білорусі. Багато з цих дітей мешкали у спеціалізованих установах, наприклад, в установах для дітей з фізичними чи інтелектуальними формами інвалідності. Деякі діти також були сиротами чи позбавленими батьківського піклування, через що процес простеження їх після переміщення був ускладнений. Багато батьків або опікунів стикнулися з серйозними труднощами у возз'єднанні зі своїми дітьми.⁵²
92. В одній ситуації, перевіреній УВКПЛ упродовж звітнього періоду, 28 дітей з установи для дітей з інвалідністю в Олешках (Херсонська область) були переміщені двома групами до Криму у жовтні й листопаді 2022 року. Пізніше групу з 55 мешканців вищезгаданої установи, деяким із котрих було понад 18 років, перемістили в інше місто Херсонської області.⁵³ Принаймні щодо деяких із цих дітей батьки дізналися про їхнє переміщення тільки після того, як дітей перемістили. Щодо двох із дітей, чий випадок був задокументований УВКПЛ, батьки або бабусі чи дідусі змогли поїхати до Криму чи іншої окупованої території через Польщу, щоб забрати дітей.
93. УВКПЛ задокументувало також, що українських дітей з окупованої Росією території Харківської та Херсонської областей улітку та восени 2022 року нібито за згодою їхніх батьків вивезли в літні табори у Криму та Російській Федерації, але після закінчення погодженого спочатку терміну (два-три тижні) додому не повернули.⁵⁴ Деякі з них досі залишаються в Російській Федерації. Тільки тим батькам чи родичам, які змогли здійснити поїздку, вдалося возз'єднатися зі своїми дітьми та повернути їх додому, в деяких випадках – після семи місяців розлуки. Деякі діти, що повернулися, розповіли УВКПЛ, що вони зазнали чи стали свідками психологічного або фізичного насильства, часто як покарання за вираження проукраїнських поглядів або за відмову брати участь у проросійських заходах, як-от співання російського гімну чи відвідування церемонії підйому прапора. У деяких випадках освітній персонал таборів також погрожував дітям, що їх передадуть на усиновлення або відправлять до сиротинців у Російській Федерації, якщо батьки їх не заберуть. Ці випадки можуть бути рівносильні психологічному катуванню⁵⁵ дітей та завданню шкоди їхньому психічному здоров'ю й недоторканності⁵⁶ відповідно до МГП, і становити порушення права на повагу до сімейного життя⁵⁷ і

⁵⁰ Заява Стефана Дюжарріка, речника Генерального секретаря, на щоденному брифінгу для преси, 5 січня 2023 р., <https://press.un.org/en/2023/db230105.doc.htm> (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

⁵¹ ОНЧР, *Türk decries lack of accountability for Olenivka killings*, statement by the High Commissioner Volker Türk [УВКПЛ, Тюрк осуджує відсутність відповідальності за вбивства в Оленівці, заява Верховного комісара Фолькера Тюрка], 25 липня 2023 р.

⁵² За даними Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 386 дітей було повернуто до України, або завдяки зусиллям Уряду, або через НУО, які допомагають батькам. Див. Укрінформ, *До України повернули 386 дітей, вивезених до РФ*, 14 вересня 2023 р., <https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3761395-ukraine-returns-386-children-deported-to-russia-lubinets.html> (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

⁵³ Як зазначено у листі, який УВКПЛ одержало від Херсонської обласної державної адміністрації, станом на 24 лютого 2022 р. в установі було 104 дитини (61 хлопчик і 43 дівчинки).

⁵⁴ УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня 2022 р. – 31 січня 2023 р.*, березень 2023 р., п. 69.

⁵⁵ Додатковий протокол I, ст. 75(2)(a)(ii).

⁵⁶ Додатковий протокол I, ст. 11.

⁵⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП), ст. 23, та Конвенція про права дитини (КПД), ст. 16.

права знати про долю та місцеперебування зниклих родичів,⁵⁸ а також прав дітей на збереження їхньої ідентичності й на возз'єднання сім'ї⁵⁹ відповідно до МГППЛ.

94. Люди, які були примусово переміщені на окупованій Росією території або депортовані до Російської Федерації, продовжили стикатися зі значними перешкодами намагаючись здійснити своє право на повернення. В одному задокументованому випадку близько 170 мешканців, зокрема молоді люди з інвалідністю, пансіонату для людей старшого віку в Каховці (Херсонська область) були депортовані до Воронежської області Російської Федерації 5 листопада 2022 року.⁶⁰ Евакуація була проведена невдовзі після того, як російські збройні сили звільнили колишнього директора цього закладу і призначили нового. Коли деякі мешканці відмовилися поїхати, російські військовослужбовці прийшли до закладу і почали погрожувати, що відправлять їх на передову, де їх застрелять. Після депортації та розміщення у нових закладах адміністрація вилучила в усіх переміщених мешканців їхні документи, що посвідчують особу. Мешканців примушували прийняти російське громадянство. Один чоловік розповів УВКПЛ, що коли він прийшов до адміністрації та попросив свій паспорт, йому було сказано, що в нього немає права на повернення до України й що його посадять у тюрму, якщо він не набуде російського громадянства. Мешканцям не надавали доступ до Інтернету, а в одному закладі мешканцям не дозволяли виходити з приміщення.
95. Ув'язнені з числа цивільних осіб, які були депортовані до Російської Федерації і які завершили відбування покарання там, стикаються зі значними перешкодами у спробах повернутися в Україну, зокрема через відсутність чинних проїзних документів. Хоча Державна міграційна служба України може видавати посвідчення на повернення в Україну громадянам, які були депортовані чи змушені залишити своє місце проживання, положення щодо цього посвідчення на повернення прямо виключають осіб, свободу пересування яких обмежено чи було обмежено, зокрема у Російській Федерації.⁶¹
96. УВКПЛ також отримало достовірні заяви про те, що група ув'язнених із числа цивільних осіб, які відбували покарання у Херсонській області до початку збройного нападу, у листопаді 2022 року були депортовані до Російської Федерації,⁶² а у травні 2023 року були переведені до колонії № 126 у Керчі (Крим). Там персонал цього пенітенціарного закладу піддавав їх жорстоким побиттям. Багато родичів не мають зв'язку зі своїми близькими та інформації стосовно їхнього поточного місцеперебування.
97. УВКПЛ нагадує, що МГП забороняє примусове переселення та депортацію, й дозволяє проводити евакуацію тільки за чітко визначених обставин якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру. МГП також вимагає, щоб окупаційна держава відправила всіх евакуйованих осіб додому, як тільки дозволять умови.⁶³ Крім цього, МГП вимагає, щоб окупаційна держава вжила конкретних заходів стосовно дітей, зокрема надала інформацію їхній сім'ї, здійснила кроки для полегшення їхнього повернення та утрималася від зміни їхнього громадянського статусу.⁶⁴

⁵⁸ Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (МКЗОНЗ), ст. 24, та Додатковий протокол I, ст. 32.

⁵⁹ КПД, ст. 8 і 10.

⁶⁰ Згідно з офіційними даними Херсонської обласної адміністрації, станом на 24 лютого 2022 р. у закладі нараховувалося 189 мешканців (120 чоловіків і 69 жінок).

⁶¹ Постанова КМУ від 18 квітня 2023 р. № 339, п. 5.

⁶² Приблизно 1600 ув'язнених цивільних осіб (усі – чоловіки), які до лютого 2022 р. відбували покарання у різних виправних колоніях Херсонської області, у листопаді 2022 року були депортовані російськими збройними силами до установ в Російській Федерації. Див. УВКПЛ, *Затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну*, червень 2023 р., п. 80.

⁶³ Четверта Женевська конвенція, ст. 49.

⁶⁴ Четверта Женевська конвенція, ст. 50; Додатковий протокол I, ст. 78.

F. Примусова мобілізація

98. УВКПЛ задокументувало залякування окупаційною державою чоловіків та їхніх родичів, які мешкають в окупованих районах Донецької та Луганської областей, з метою змусити чоловіків служити в російських збройних силах, що є порушенням МГП.⁶⁵ В одному випадку чоловіки в цивільному одязі та військовій формі, які заявили, що вони з військової прокуратури та військової адміністрації (комендатури), з червня 2023 року приходили до однієї жінки додому чотири рази. Вони допитували її та її дитину без її дозволу та погрожували, що ув'язнять або вб'ють її чоловіка, якщо вона не вкаже, де він перебуває. Вони також намагалися змусити її та її дитину сісти в автомобіль та поїхати туди, де знаходиться чоловік. Після незаконної анексії Російською Федерацією окупованих частин Донецької та Луганської областей 30 вересня 2022 року, російські збройні сили почали застосовувати тактику примусу, щоб змусити чоловіків-мешканців колишніх самопроголошених «республік» вступати до російських збройних сил, особливо тих із них, кого примусово призвали до озброєних груп після оголошення «масової мобілізації» у лютому 2022 року. У рамках цієї тактики, зокрема, призваним, відправленим на передову, заборонялася ротація, якщо вони не підписали контракт із російськими збройними силами; чоловікам, які досягли віку виходу в відставку або в нормальних умовах звільнялися б від служби⁶⁶ не дозволялося звільнитися зі збройних сил; родичкам чоловіків, які дезертували зі збройних сил, погрожували з метою змусити їх повідомити, де перебувають чоловіки.

⁶⁵ Примушення осіб, що перебувають під захистом, служити у збройних силах окупаційної держави заборонено статтею 51 Четвертої Женевської конвенції. Це також є серйозним порушенням конвенції (стаття 147).

⁶⁶ Як-от особи з інвалідністю або особи, які мають двох або більше неповнолітніх дітей.

V. ЕКОНОМІЧНІ І СОЦІАЛЬНІ ПРАВА

A. Примус до присягання на вірність окупаційній державі: «паспортизація» на окупованій території

99. Упродовж звітнього періоду Російська Федерація посилила свою політику масового надання російського громадянства мешканцям окупованих частин Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей. Ті, хто відмовилися отримати російські паспорти, ризикували залишитися без роботи, втратити доступ до державних послуг, зокрема послуг охорони здоров'я та освіти, й до допомог із соціального забезпечення. Особи, які не мають російських паспортів, також стикаються з підвищеними ризиками свавільного затримання, насильницького зникнення й жорстокого поводження через збільшення кількості стаціонарних і мобільних блокпостів російських збройних сил по всій окупованій території.
100. УВКПЛ задокументувало випадки з трьома працівниками державного сектора – вчителькою, медичною працівницею та допоміжним робітником лікарні – на яких їхні керівники неодноразово тиснули, щоб змусити їх отримати російські паспорти. Всі троє осіб вирішили виїхати у райони, підконтрольні Україні, у червні та липні 2023 року: жінки – після погроз затриманням й жорстоким поводженням, чоловік – відразу після звільнення з 36-годинного свавільного затримання.
101. Дві жінки з Донецької та Запорізької областей розповіли УВКПЛ, що щоразу, коли вони подавали свої українські паспорти на блокпостах, російські солдати поводитися агресивно, робили зауваження щодо їхніх паспортів й перевіряли вміст їхніх мобільних телефонів. Крім того, вони бачили осіб, яких затримували на блокпостах, імовірно, за наявність українських паспортів.
102. УВКПЛ задокументувало також, що особи, які отримують українські пенсії чи інші соціальні виплати, стикаються з труднощами в їх отриманні – або через те, що банки та поштові відділення не працюють, або через значні комісійні та не вигідний курс обміну в ситуації, коли вони хочуть отримати ці кошти безпосередньо на свої банківські рахунки. До того ж, вони не можуть одержувати жодні російські державні допомоги, зокрема пенсії чи соціальні виплати пов'язані з захворюваннями чи інвалідністю, без отримання російського паспорта. У трьох випадках люди старшого віку з Херсонської області були змушені отримати російські паспорти після того як їхні місцеві поштові відділення, через які вони зазвичай отримували українські пенсії, припинили роботу внаслідок російської окупації. Люди старшого віку та особи з інвалідністю страждають несумірно сильно, тому що потреби в медичних і державних соціальних послугах у них часто більші.
103. УВКПЛ нагадує, що нав'язування громадянства жителям окупованої території за допомогою тиску, погроз або сили рівносильно примушенню їх присягати на вірність державі-супротивнику, що заборонено МГП.⁶⁷ МГП вимагає також, щоб окупаційна держава дотримувалася законів, чинних на окупованій території, за винятком випадків, коли це абсолютно неможливо, і ухвалювала законодавство тільки у разі, якщо це необхідно для ефективного управління територією, забезпечення безпеки окупаційної держави або виконання своїх зобов'язань за МГП.⁶⁸ На окупаційну державу також покладено обов'язок задовольняти потреби населення на окупованій території, зокрема щодо освіти та медичної допомоги.⁶⁹ Відмова у доступі до працевлаштування, медичної допомоги, освіти та допомог із соціального забезпечення тим, хто відмовляється набути російське громадянство, також порушує зобов'язання Російської Федерації за Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП) щодо осіб, які знаходяться під її ефективним контролем.

⁶⁷ Положення про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.), ст. 45.

⁶⁸ Положення про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.), ст. 43, та Четверта Женевська конвенція, ст. 64.

⁶⁹ Четверта Женевська конвенція, ст. 50, 55 і 56, та Додатковий протокол I, ст. 14(1) і 69.

В. Право на соціальне забезпечення і право на достатній життєвий рівень

«Незважаючи на те, що ми докладаємо максимальних зусиль, нам важко забезпечити належний догляд за найбільш уразливими літніми мешканцями нашого села. Їх залишили напризволяще їхні молодші родичі, які втекли через бойові дії.»

– Представниця села, Харківська область

104. Збройний напад Російської Федерації вплинув на доходи чи засоби до існування мільйонів людей в Україні. Разом із значним рівнем інфляції та масовим переміщенням населення,⁷⁰ це призвело до різкого зростання бідності, особливо у сільській місцевості. За інформацією Світового банку, рівень бідності у 2022 році збільшився з 5 до 24 відсотків, штовхнувши 7,1 мільйона українців за межу бідності.⁷¹ До того ж, через масштабні пошкодження будинків і підвищення орендної плати багато людей змушені тривалий час проживати у неналежних умовах. Особливо від цього страждають люди старшого віку, які живуть на низькі (ненакопичувальні) соціальні пенсії, перш за все жінки.⁷² Наприклад, дві жінки старшого віку, які мешкають у центрі колективного проживання у Дніпрі, у червні 2023 року розповіли УВКПЛ, що живуть там більше року, тому що їхній індивідуальний місячний дохід, включно з допомогою як внутрішньо переміщеним особам, є меншим, ніж середня орендна плата в місті.
105. Збільшення соціальних потреб, укупі зі зменшенням державних доходів і наданням пріоритету видаткам на оборону, призвело до дефіциту видатків на соціальний захист у Державному бюджеті на 2023 рік.⁷³ УВКПЛ констатує різке звуження фіскального простору в Україні та зусилля Уряду України з виконання його зобов'язань із соціального забезпечення під час цієї кризи. Проте, УВКПЛ закликає Уряд виділити додаткові ресурси, щоб забезпечити ефективний захист людей, які його потребують, в умовах зростання бідності. Зокрема, слід переглянути розмір соціальної допомоги особам з інвалідністю та особам старшого віку, оскільки вони, незважаючи на вищі витрати на проживання, отримують навіть менші допомоги, ніж люди, визнані працездатними.⁷⁴ УВКПЛ нагадує, що співпраця й допомога з боку міжнародної спільноти та окремих держав є запорукою виконання Україною мінімальних основних зобов'язань відповідно до МПЕСКП.⁷⁵

⁷⁰ Станом на липень 2023 р., на території України було зареєстровано 5,1 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а поза її межами знаходилося 6,2 млн біженців з України. IOM, *Displacement Tracking Matrix – Ukraine* [МОН, Матриця для відстеження переміщення], <https://dtm.iom.int/ukraine>; та UNHCR, *Operational Data Portal – Ukraine Refugee Situation* [УВКБ ООН, Портал оперативних даних – ситуація з біженцями з України], <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

⁷¹ Світовий банк, Уряд України, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, *Україна: швидка оцінка завдань оцінки та потреб – лютий 2023 р., лютий 2023 р.*, с. 21, <http://documents.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/P1801740d1177f03c0ab180057556615497> (дата доступу – 13 вересня 2023 р.).

⁷² Жінки з меншою вірогідністю сплачували внески до офіційної пенсійної системи, чому є декілька причин, наприклад, дискримінація на офіційному ринку праці та виконання неоплачуваної роботи з догляду впродовж їхнього життя.

⁷³ У лютому та березні 2023 р. Парламент переглянув Державний бюджет на 2023 р. і збільшив його загальні річні видатки на 495 млрд грн, тобто на 19,2 відсотка. Проте, видатки на соціальне забезпечення зросли тільки на 1,8 млрд грн. Ці кошти були виділені на підвищення накопичувальних пенсій, але не всіх інших допомог із соціального забезпечення.

⁷⁴ Згідно з оцінками, пов'язані з інвалідністю додаткові витрати на товари, такі як допоміжні засоби пересування, витрати на особливий транспортні потреби чи збільшені витрати на охорону здоров'я тощо, можуть становити до 30-40 відсотків середнього доходу. Див. УВКПЛ, *Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні, 1 лютого – 30 квітня 2023 р.*, червень 2023 р.

⁷⁵ Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, *Зауваження загального порядку № 3*, п. 14. Щодо цього Комітет наголосив, що міжнародна співпраця є зобов'язанням усіх держав згідно із статтями 55 і 56 Статуту Організації Об'єднаних Націй та положеннями МПЕСКП. Див. також ММПЛУ, *Ситуація з правами людини літніх осіб в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації*, травень 2023 р.

106. У червні 2023 року Уряд оголосив, що запланована реформа системи соціального забезпечення включає «вдосконалення механізмів адресності допомоги та перевірки».⁷⁶ УВКПЛ вітає цю реформу, проте застерігає, що встановлення жорсткіших критеріїв наявності права на соціальне забезпечення та ускладнення адміністративних процедур можуть виключити багатьох із тих, хто його потребує. Наприклад, державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям часто залежить від реєстрації в якості безробітного в шестимісячний строк із моменту припинення офіційної зайнятості. Проте, певні групи, зокрема жінки, з більшою вірогідністю знаходять роботу в неформальному секторі й тому можуть не зуміти отримати довідку про перебування на обліку в статусі безробітного.⁷⁷
107. 29 червня Міжнародний валютний фонд (МВФ) в процесі першого перегляду програми в межах Механізму розширеного фінансування для України⁷⁸ констатував, що Уряд у 2023 році не забезпечив рекомендовану МВФ нижню межу соціальних витрат (рекомендований мінімальний рівень видатків на соціальну сферу).⁷⁹ Крім цього, Уряд запропонував ще більше скоротити соціальні витрати у 2024 році.⁸⁰ Оскільки кількість нужденних людей зростає, ці скорочення можуть штовхнути ще більше людей у бідність, зокрема осіб старшого віку і осіб з інвалідністю.

С. Особи з інвалідністю

108. УВКПЛ задокументувало випадки, коли деякі особи з інвалідністю, які раніше жили самостійно, були поміщені у спеціалізовані установи, що стало прямим наслідком бойових дій. Здійснення планів деінституціоналізації, зокрема забезпечення підтримуваного способу життя й надання послуг на рівні місцевої спільноти, які забезпечують право осіб з інвалідністю вести самостійний спосіб життя й бути залученими до місцевої спільноти,⁸¹ також було зупинено або відкладено через війну та пов'язану з нею нестачу бюджетних коштів. Крім того, НУО, які підтримують осіб з інвалідністю та які часто є єдиними, хто надає послуги на рівні місцевої спільноти, у 2023 році стикнулися з різким скороченням фінансування з державного бюджету.⁸²
109. У травні 2023 року Кабінет Міністрів вніс зміни до постанови, якою встановлено правила та процедури стосовно тимчасового проживання ВПО.⁸³ УВКПЛ вітає ці зміни, тому що в тимчасовому розміщенні у новобудовах вони надають пріоритет ВПО, які перебувають у вразливому положенні, як-от особи з інвалідністю та особи старшого віку. Проте, ці зміни не вимагають забезпечення фізичної доступності новобудов для осіб з обмеженою мобільністю.

⁷⁶ Уряд України, МВФ-Україна: Лист про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику, 7 липня 2023 р., (дата доступу – 15 вересня 2023 р., https://mof.gov.ua/uk/news/imf-ukraine_letter_of_intent_and_memorandum_for_economic_and_financial_policy_19_june_2023-4097 (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

⁷⁷ Кабінет Міністрів України, Постанова № 250 від 24 лютого 2003 р. «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям».

⁷⁸ 31 березня 2023 р. з метою сприяння ослабленню впливу конфлікту на економіку України й Міжнародний валютний фонд (МВФ) погодили програму в рамках Механізму розширеного фінансування. Ця угода надає Урядові доступ до 1,5,6 млрд дол. США впродовж чотирьох років, причому кошти надаватимуться траншами за фактом упровадження ключових реформ економічної та фінансової політики. Реформи охоплюють також заходи політики, пов'язані з правом на соціальне забезпечення, як-от рекомендований мінімальний рівень видатків на соціальну сферу (нижня межа соціальних витрат). МВФ, Рада виконавчих директорів МВФ завершила перший перегляд програми в рамках Механізму розширеного фінансування (EFF) для України, 29 червня 2023 р., <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/06/29/pr23249-ukraine-imf-exec-board-completes-1st-rev-eff-arrangement> (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

⁷⁹ Уряд виділив на 2,5 відсотка менше, ніж установлений МВФ індикативний цільовий показник на перший квартал 2023 р., і на 3,5 відсотка менше, ніж цільові показники на другий і третій квартали 2023 р.

⁸⁰ Наприклад, Уряд запропонував скоротити їх станом на березень 2024 р. до 172 млрд грн. Уряд України, МВФ-Україна: Лист про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику, 7 липня 2023 р.

⁸¹ Конвенція про права осіб з інвалідністю (КПОІ), ст. 19.

⁸² У ст. 90 Бюджетного кодексу України зазначено, що видатки на установи здійснюються з регіональних бюджетів і забезпечуються державою, а ст. 89 передбачає, що видатки на соціальні послуги (на рівні місцевих спільнот, включно з підтримуваним способом життя) здійснюються з місцевих бюджетів.

⁸³ Кабінет Міністрів України, Постанова № 429 від 2 травня 2023 р., якою внесено зміни до положень Постанови № 495 від 29 квітня 2022 р., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2023-%D0%BF#Text> (дата доступу – 15 вересня 2023 р.).

-
110. Міністерство соціальної політики внесло зміни до перекладу Конвенції про права осіб з інвалідністю (КПОІ), що, як очікується, спонукатиме до ухвалення змін до законодавства України, якими воно буде приведено у відповідність до КПОІ, зокрема до скасування положень, якими особи з інтелектуальними чи психосоціальними формами інвалідності позбавлені дієздатності.

VI. ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПРОСТІР ТА ОСНОВОПОЛОЖНІ СВОБОДИ

A. Свобода думки, вираження поглядів, зібрань і об'єднань

«Слідчий сказав мені: «Ця справа зараз не виглядає як замах на вбивство. Проте, ми це змінимо, й вона виглядатиме саме так, як нам потрібно.»»

– Проукраїнський активіст, арештований після мирного зібрання в Севастополі й обвинувачений у замаху на вбивство

111. Російська окупаційна влада продовжила піддавати людей кримінальному переслідуванню за “публічні дії, спрямовані на дискредитацію” використання російських збройних сил.⁸⁴ У березні 2023 року Російська Федерація поширила дію відповідного законодавства на “дії, спрямовані на дискредитацію добровольчих формувань, організацій або осіб, які виконують завдання для збройних сил”. Як результат, контрактники військових і безпекових структур та інші приватні формування також захищені відповідно до цього закону. Кримінальне покарання також було посилено: з 3-5 до 5-7 років позбавлення волі, залежно від правопорушення. УВКПЛ занепокоєно тим, що вищезгадані зміни в законодавстві призведуть до збільшення кримінальних переслідувань всупереч міжнародним нормам і ще більше обмежать можливість вільного вираження думок кримськими мешканцями, особливо тих думок, які можуть вважатися критикою збройного нападу Російської Федерації на Україну.
112. В одному випадку ФСБ обшукала дім кримського татарина-правозахисника і добу тримала його у невідомому місці. Пізніше місцевий суд у Білогірську засудив його до тримання під вартою строком на 12 діб за нібито непокору поліції під час обшуку. Згодом окупаційна влада висунула йому ще два обвинувачення у вчиненні адміністративних правопорушень – за “дискредитацію російської армії” та “зловживання свободою вираження поглядів” – у зв'язку з двома постами у Facebook.⁸⁵ 7 липня 2023 року Київській районний суд Сімферополя оштрафував його на 45 тис. рублів за перше адміністративне правопорушення. Станом на 31 липня слухання за другим обвинувачуванням заплановане не було.
113. 25 червня 2023 року в Білогірську співробітники поліції заарештували двох чоловіків-кримських татар за встановлені на їхніх автівках татарські прапори. За словами поліції, ці чоловіки організували автопробіг з порушенням порядку проведення публічних зібрань, оскільки вони не отримали попереднього дозволу від влади, що становить адміністративне правопорушення.⁸⁶ Через кілька годин Білогірський міський суд визнав цих осіб винними та оштрафував кожного з них на 20 тис. рублів після поспішного судового розгляду, який тривав дві хвилини, що викликає серйозне занепокоєння щодо дотримання права на справедливий судовий розгляд.⁸⁷ УВКПЛ зазначає також, що всеосяжна вимога про отримання попереднього дозволу на проведення мирних зібрань у Криму, яку висуває

⁸⁴ Які караються відповідно до ст. 20.3.3 Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення та ст. 207.3, 280.3 Кримінального кодексу Російської Федерації.

⁸⁵ Відповідно до ст. 20.3.3 і ст. 13.15(9) Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення. Перше адміністративне обвинувачення стосується посту на сторінці організації Qırım Gayesi у Facebook, датованого 3 березня 2023 р., в якому були подані коментарі щодо переведення та тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом цивільних заручників із території, нещодавно окупованої Росією, до Криму. Друге адміністративне обвинувачення так само стосується посту вищезгаданої організації у Facebook, де вона виклала коментарі про звук вибухів поблизу міста Феодосії 8 квітня 2023 р., а також про примусовий призов кримських татар окупаційною владою. Жертва має відношення до заснування Qırım Gayesi.

⁸⁶ Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення, ст. 20.2(2).

⁸⁷ Як зазначено на офіційному веб-сайті суду, справу було отримано й зареєстровано о 18:47, слухання було заплановане на 18:48, а вирок обом чоловікам суддя виніс о 18:50. Див. справу «ВАН «Нафтова компанія «ЮКОС» проти Росії (ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia)», § 540.

окупаційна влада, є посяганням на свободу вираження поглядів і становить неправомірне обмеження права на мирні зібрання, що суперечить МППЛ.⁸⁸

В. Свобода релігії або переконань

114. Упродовж звітного періоду Уряд України й місцева влада здійснили низку заходів проти Української Православної Церкви (УПЦ).⁸⁹ Зокрема, органи влади обшукали культові споруди та інші об'єкти УПЦ, вручили повідомлення про підозру та застосували запобіжні заходи проти священнослужителів, зокрема проти одного з головних ієрархів УПЦ. Декілька міських і обласних рад також заборонили «діяльність УПЦ» на відповідних територіях.⁹⁰ Крім того, Міністерство культури та інформаційної політики достроково розірвало договір з УПЦ про використання Києво-Печерської Лаври, що належить державі, посилаючись на порушення договору. Проте, органи влади не виселили УПЦ з Лаври у строк, установлений для звільнення її приміщень. Станом на 31 липня 2023 року парафіяни УПЦ усе ще мали доступ до приміщень деяких будівель Лаври для відвідування культових церемоній.
115. Крім того, упродовж звітного періоду УВКПЛ задокументувало 10 випадків фізичного насильства і 6 випадків погроз у результаті конфліктів між парафіянами різних православних християнських громад. Особливо високого рівня ця напруженість сягнула у березні-квітні 2023 року, тож 50 відсотків задокументованих випадків припало саме на ці два місяці. Наприклад, 28 березня в Івано-Франківську правопорушники розпилили сльозогінний газ у приміщенні храму УПЦ, де зібралися священнослужителі й парафіяни. Декілька людей отримали травми, і щонайменше одного священнослужителя було госпіталізовано. Хоча поліцейські знаходилися на відстані п'яти метрів від місця події, вони не розборонили учасників і не запобігли насильству. В одному інциденті у жінки після нападу із застосуванням сльозогінного газу стався викидень.
116. Після квітня кількість інцидентів зменшилася. У липні був задокументований один випадок насильства. Під час цього інциденту, що стався у Київській області, поліція не запобігла сутичкам. Проте, у низці схожих інцидентів, задокументованих УВКПЛ, правоохоронці, які були присутні на місці події, вжили заходів для попередження ескалації насильства.
117. На окупованій території УВКПЛ задокументувало факт здійснення російськими збройними силами насильницького зникнення двох священнослужителів, які належать до УПЦ. Одну жертву, проукраїнського священника, вони тримали під вартою з серпня 2022 року до травня 2023 року в трьох різних місцях у Херсонській області. В одному з них його піддавали катуванням і жорсткому поводженню. Другу жертву, протоієрея Костянтина Максимова, російські збройні сили затримали у травні 2023 року, коли він намагався перетнути адміністративну межу з Кримом. Станом на 31 липня 2023 року його доля та місцеперебування залишалися невідомими попри численні запити родичів до окупаційної влади та офіційних установ Російської Федерації, що викликає серйозне занепокоєння стосовно насильницького зникнення.
118. У Криму окупаційна влада у травні 2023 року виселила Православну Церкву України (ПЦУ) з Кафедрального собору святих рівноапостольних князя Володимира та княгині Ольги в Сімферополі. Оскільки це була єдина будівля ПЦУ, що залишалася в місті, парафіяни втратили доступ до своєї культової споруди й не могли сповідувати свою віру спільно з іншими. Окупаційна влада повідомила, що розірвала договір про оренду з ПЦУ, укладений 13 листопада 2002 року,⁹¹ після ухвалення

⁸⁸ Комітет із прав людини зазначив, що законодавство, яке вимагає попереднього дозволу державних посадовців на проведення будь-якого зібрання, «руйнує саму ідею про те, що мирне зібрання є основоположним правом». Див. Зауваження загального порядку № 37 про право на мирні зібрання, ССРР/С/ГС/37 / п. 70.

⁸⁹ Українська Православна Церква (УПЦ), яку часто неофіційно називають «Московським Патріархатом», є однією з найбільших православних християнських релігійних організацій, які зараз діють в Україні. Після збройного нападу Російської Федерації лідери УПЦ оголосили повну автономію та незалежність від Російської Православної Церкви і офіційно змінили організаційний статут.

⁹⁰ ММПЛУ, *Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні, 1 лютого – 30 квітня 2023 р., червень 2023 р.*

⁹¹ Договір про оренду був укладений з Українською Православною Церквою Київського Патріархату. Після 2019 р. її правонаступницею стала Православна Церква України.

відповідного рішення у 2019 році Арбітражним судом Криму. Причиною розірвання було вказано, що ПЦУ не привела свої установчі документи у відповідність до законодавства Російської Федерації. Окупаційна влада повідомила також, що передасть вищезгаданий собор Російській Православній Церкві для виключного використання нею.

119. Усі громади релігійної групи «Свідки Єгови» у Криму залишилися під загальною заборonoю як «екстремістські організації».⁹² Окупаційна влада продовжила здійснювати кримінальне переслідування віруючих на півострові через їхню релігійну практику, що порушує МППЛ. 27 лютого 2023 року, наприклад, міський суд Ялти засудив трьох чоловіків і одну жінку на різні терміни позбавлення волі – від 3 років з відтермінуванням відбуття покарання до 6,5 років ув'язнення.

⁹² Доповідь Генерального секретаря ООН, Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, Україна, A/HRC/44/21, п. 35.

VII. ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

A. Кримінальне переслідування за злочини, пов'язані з конфліктом

120. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало, що суд Південного воєнного округу в Ростові-на-Дону (Російська Федерація) засудив одного українського військовополоненого. Суди в окупованих частинах Донецької та Луганської областей засудили 36 українських військовополонених. У цих випадках обвинувачених засудили до позбавлення волі на різні строки, від 12 до 22 років, а трьох чоловіків засудили до довічного ув'язнення. Усі військовополонені, засуджені у Донецьку та Луганську, були визнані винними за кримінальними обвинуваченнями у тероризмі чи замаху на захоплення влади на підставі нібито вчинених дій, таких як напади на цивільних осіб або цивільні об'єкти чи вбивства цивільних осіб. Проте, більшість військовополонених судили по суті просто за участь у бойових діях.⁹³ Станом на 31 липня ще 38 українських військовополонених (28 чоловіків, 9 жінок і 1 особа, стать якої невідома) перебували під судом у Ростові-на-Дону за аналогічними обвинуваченнями.
121. У квітні 2022 року п'ятеро чоловіків-українців із Мелітополя (Запорізька область) у період їх тримання під вартою піддавалися катуванням із боку російських збройних сил, які змушували їх зізнатися у плануванні нападу на російську військову колону. Станом на 31 липня 2023 року за їхньою кримінальною справою очікувався судовий розгляд у Ростові-на-Дону. За словами їхніх родичів і адвокатів, російська влада затримала цих чоловіків на початку квітня 2022 року, після взяття міста під контроль, але відмовлялася визнати факт їхнього затримання до 20 квітня 2022 року, коли вони були офіційно арештовані у Криму за обвинуваченням у тероризмі. УВКПЛ нагадує, що МГП вимагає, щоб окупаційна держава дотримувалася законодавства, чинного на окупованій території, зокрема кримінального законодавства, за винятком випадків, коли його дія може бути скасована чи призупинена окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу її безпеці або є перешкодою застосуванню МГП. МГП вимагає також, щоб окупаційна держава продовжувала функціонування місцевих судів стосовно розгляду всіх правопорушень, визначених вищезгаданим кримінальним законодавством.⁹⁴
122. Упродовж звітнього періоду українські суди винесли 1087 вироків у справах, пов'язаних із конфліктом, 1106 особам (756 чоловікам, 349 жінкам і 1 хлопчику), зокрема 70 вироків російським військовослужбовцям і військовополоненим. Шістнадцять російських військовослужбовців були визнані винними у порушеннях правил і звичаїв війни, причому 15 із них були засуджені за процедурою *in absentia*, включно з одним військовополоненим, якого було звільнено до того, як закінчився суд над ним. У деяких випадках обвинувачені ані не були повідомлені належним чином про суд, ані не відмовилися від свого права бути присутніми, що викликає занепокоєння щодо гарантій справедливого судового розгляду.⁹⁵ Українські суди також продовжили засуджувати деяких військовополонених за діяння, які можуть становити просто участь у бойових діях. Як засвідчив моніторинг УВКПЛ, українські суди не винесли вироків українським силам безпеки за обвинуваченнями у вчиненні воєнних злочинів.
123. Багатьох російських комбатантів судили за статтею 438 Кримінального кодексу України, яка стосується порушень правил ведення війни, викладених у міжнародних договорах, ратифікованих Парламентом. У певних випадках це вимагає, щоб у кримінальному переслідуванні зазначалися конкретні застосовні закони і звичаї війни. УВКПЛ відзначає, що принаймні у трьох вироків,

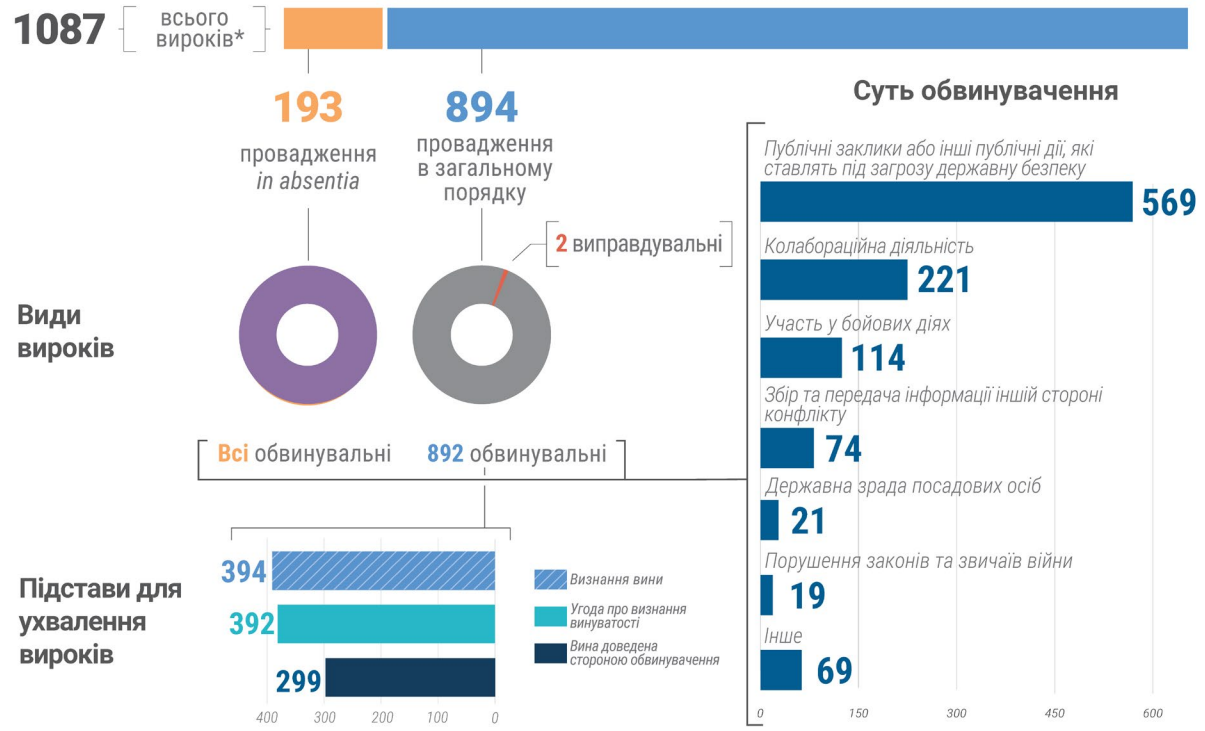
⁹³ УВКПЛ зазначає, що цих військовополонених звинувачували у тероризмі за те, що вони були військовослужбовцями полку «Азов», або за участь у бойових діях із метою захоплення чи повалення «державної влади в Донецькій народній республіці».

⁹⁴ Положення про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.), ст. 43, та Четверта Женевська конвенція, ст. 64.

⁹⁵ Див. Комітет із прав людини, Зауваження загального порядку № 32, Стаття 14: Рівність перед судами та трибуналами і право кожного на справедливий судовий розгляд, п. 36.

винесених за процедурою *in absentia*, прокурори посилалися на порушення спільної статті 3 Женевських конвенцій, яка стосується тільки збройного конфлікту міжнародного характеру. Крім цього, слідчі та прокурори кваліфікували діяння за статтею 438 Кримінального кодексу як злочини проти людяності, також без посилання на потрібні контекстні елементи таких злочинів.⁹⁶ Порушення права на справедливий судовий розгляд, а також неправильна кваліфікація злочинів можуть поставити під загрозу подальші провадження, спрямовані на притягнення до відповідальності, зокрема проти командирів.

ВИРОКИ СУДІВ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОНФЛІКТОМ з 1 лютого 2023 року по 31 липня 2023 року

Дата створення: 12 вересня 2023 року
Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

* УВКПЛ вивчило всі відповідні вирокі щодо 349 жінок, 756 чоловіків та 1 хлопця, які були доступні в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

124. УВКПЛ нагадує, що комбатанти користуються імунітетом комбатанта і не можуть піддаватися кримінальному переслідуванню просто за участь у бойових діях або за правомірні воєнні дії, вчинені у ході збройного конфлікту, навіть якщо такі воєнні дії становлять правопорушення відповідно до національного законодавства. Провадження, запламовані неповагою до гарантій справедливого судового розгляду, зокрема до права на захисника, вибраного самим обвинуваченим, права на розгляд справи незалежним і безстороннім судом, або права не бути примушеним до давання свідчень проти самого себе чи до визнання вини, жодним чином не сприяють забезпеченню притягнення до відповідальності. УВКПЛ нагадує, що навмисне позбавлення військовополоненого прав на справедливий та належний судовий розгляд становить грубе порушення Третьої Женевської конвенції.⁹⁷

⁹⁶ Наприклад, див. вирок у справі № 367/3477/22.

⁹⁷ УВКПЛ, Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у військових діях, у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, березень 2023 р., пп. 82-85 і 120-124.

В. Криміналізація колабораційної діяльності та пов'язаних із нею діянь

«Якщо Херсон – «місто-герой», чому вони ставляться до мешканців як до зрадників?»

– Жертва катувань і колишній державний службовець, обвинувачений у колабораційній діяльності

125. Офіс Генерального прокурора України повідомив, що станом на 31 липня 2023 року він порушив загалом 5956 кримінальних справ за колабораційну діяльність і близько 2000 справ за іншими обвинуваченнями⁹⁸ за співпрацю з «державою-агресором». Українські суди розглянули 702 з цих справ, і майже в усіх цих випадках винесли обвинувальні вироки.⁹⁹ У деяких випадках особам інкримінували поведінку, яку окупаційна держава може законно вимагати відповідно до МГП, зокрема щодо функціонування закладів освіти й піклування про дітей та медичних установ. Міжнародне право окупації вимагає, щоб окупаційна держава керувала окупованою територією в інтересах місцевого населення й забезпечувала безперервне функціонування закладів освіти та медичних установ.¹⁰⁰ МГП передбачає також, що окупаційна держава може залучати осіб, які перебувають під захистом, до виконання роботи, яка є необхідною для забезпечення населення окупованої території продуктами харчування, житлом, одягом, транспортними або медичними послугами.¹⁰¹ Дотримання цих принципів неможливе без хоча б певної міри співпраці між окупаційною владою та місцевим населенням.
126. У 28 відсотках із 369 справ, де були винесені обвинувальні вироки, проаналізовані УВКПЛ, особи були засуджені за роботу на окупаційну владу в цивільному статусі, зокрема як сільські голови, персонал закладів освіти, державні службовці відповідальні за видачу соціальної чи гуманітарної допомоги, бухгалтери, охоронці, секретарі, гуманітарні волонтери без офіційної посади, та навіть як працівники з тимчасовими функціями, наприклад, як «вуличні» чи «квартильні». Особи, опитані УВКПЛ, часто стверджували, що вони погодилися працювати тільки після того, як представники окупаційної влади погрожували їм, зазначаючи загальну атмосферу страху та загострений вплив відірваності від території, підконтрольної Україні. У більшості із цих справ осіб карали заборонаю обіймати державні посади строком до 10 років, яка у багатьох випадках супроводжувалася конфіскацією їхнього майна.
127. Визначення злочинів колабораційної діяльності та глорифікації збройної агресії в національному законодавстві частково збігається із визначеннями інших злочинів, тому корисно було б їх уточнити. Цей збіг надає стороні обвинувачення широку свободу вибору в кваліфікації правопорушень. Суворість покарання за ненасильницькі злочини в деяких випадках також видається неспівмірною з їхньою тяжкістю. Наприклад, УВКПЛ задокументувало випадок із 60-річною жінкою, яку звинуватили

⁹⁸ Це, зокрема, обвинувачення за статтями 111² (пособництво державі-агресору) та 436² (виправдовування, заперечення збройної агресії, глорифікація її учасників) Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», прийнятого Парламентом України 3 березня 2022 р. Цей закон передбачає покарання за цілу низку дій, зокрема за заперечення факту збройної агресії проти України, роботу на окупаційну владу та передачу їй матеріальних ресурсів, займання посад у судах або правоохоронних органах окупаційної влади.

⁹⁹ У звітному періоді УВКПЛ зафіксувало два виправдувальні вироки (один за ст. 111¹ Кримінального кодексу України (ККУ), другий – за ст. 436² ККУ). Дані отримані УВКПЛ шляхом моніторингу Єдиного державного реєстру судових рішень.

¹⁰⁰ Четверта Женевська конвенція, ст. 50 і 56.

¹⁰¹ Четверта Женевська конвенція, ст. 51.

у виправдовуванні збройної агресії та діях із метою насильницького повалення державної влади¹⁰² за її репости в соціальних мережах стосовно поточної війни в Україні. Її засудили до п'яти років позбавлення волі.

ОБВИНУВАЛЬНІ ВИРОКИ В СПРАВАХ ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ (СТ.111-1): ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ з 1 лютого 2023 року до 31 липня 2023 року

Дата створення: 30 вересня 2023 року
Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

* УВКПЛ проаналізувало всі доступні вироків відносно 152 жінок, 222 чоловіків та 1 хлопця, які містились в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

С. Кримінальна відповідальність персоналу російських збройних сил

128. 24 червня 2023 року Президент Російської Федерації підписав Закон № 270-ФЗ «Про особливості кримінальної відповідальності осіб, які залучаються до участі у спеціальній військовій операції». Цей закон звільняє осіб, які служать або бажають служити в російських збройних силах, у період мобілізації або у період дії воєнного стану від кримінальної відповідальності за злочини невеликої чи середньої тяжкості, вчинені до набрання чинності цим законом. Крім того, стаття 4 дозволяє звільнити від кримінальної відповідальності за злочини будь-якої тяжкості осіб, які проходять військову службу, якщо вони отримали державну нагороду або звільнилися з військової служби за віком або у зв'язку з пораненням або закінченням дії воєнного стану чи мобілізації. Згідно з цим законом, кримінальне розслідування проти таких військовослужбовців може бути призупинено за клопотанням їхнього командування. Закон передбачає також застосування зворотної дії в часі до осіб, які переслідуються за кримінальні правопорушення, вчинені на окупованих Росією частинах Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей до 30 вересня 2022 року (до незаконної цілеспрямованої анексії цієї території Росією).
129. Цей закон, по суті надаючи російським військовослужбовцям амністію за надмірно широкий перелік злочинів, потенційно включно з грубими порушеннями МППЛ або серйозними порушеннями МГП,

¹⁰² Обвинувачення за п. 3 ст. 109 (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, вчинені повторно або з використанням засобів масової інформації) й за п. 3 ст. 436² (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, учинені повторно або з використанням засобів масової інформації) ККУ.

зміцнює атмосферу безкарності й створює сприятливе середовище для подальших порушень прав людини цивільного населення й військовослужбовців та заподіяння їм шкоди. Крім того, він підриває зусилля з притягнення винних до відповідальності та обмежує можливість здійснення жертвами та їхніми родичами своїх прав на засоби правового захисту й на встановлення істини. Відповідно до міжнародного права, Російська Федерація зобов'язана розслідувати та притягати до відповідальності за воєнні злочини та серйозні порушення прав людини, вчинені її збройними силами в Україні.¹⁰³

¹⁰³ Перша Женевська конвенція, ст. 49-50; Друга Женевська конвенція, ст. 50-51; Третя Женевська конвенція, ст. 129-130; Четверта Женевська конвенція, ст. 146-147; Дослідження МКЧХ із звичаєвого МГП, норма 158.

VIII. ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ

A. Закон про національні меншини

130. УВКПЛ раніше вже висловлювало занепокоєння стосовно Закону «Про національні меншини (спільноти) України», прийнятого Парламентом України у грудні 2022 року.¹⁰⁴ Цей закон, зокрема, обмежує використання мов національних меншин у різних сферах і звужує певні права меншин, які «належать до держави-агресора». Це може суперечити кільком статтям МПГПП.¹⁰⁵ У своєму висновку щодо цього закону, виданому 12 червня 2023 року, Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія) повторила це занепокоєння й надала українській владі конкретні рекомендації з приведення закону у відповідність до міжнародних норм.¹⁰⁶
131. 10 червня 2023 року Парламент України продовжив перехідний період для введення в дію окремих положень Закону «Про освіту» до 1 вересня 2024 року. Ці положення вимагають поступового збільшення обсягу викладання українською мовою в середніх школах, де мовою викладання є мова однієї з меншин.¹⁰⁷ Цей перехідний період стосується тих національних меншин, рідною мовою котрих є одна з мов Європейського Союзу, як вимагає Закон «Про освіту».

¹⁰⁴ УВКПЛ раніше висловило занепокоєння з приводу того, що законом не усунуто різне ставлення до трьох категорій мов національних меншин: мов корінних народів, офіційних мов ЄС і мов, які не є офіційними мовами ЄС.

¹⁰⁵ УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня 2022 р. – 31 січня 2023 р., березень 2023 р.*, п. 114.

¹⁰⁶ Венеційська комісія, CDL-AD (2023)021-е Україна, *Висновок щодо Закону «Про національні меншини (спільноти) України»*, ухвалений на її 135-му пленарному засіданні 9-10 червня 2023 р.

¹⁰⁷ Закон України № 3143-ІХ від 10 червня 2023 р.

IX. ТЕХНІЧНА СПІВПРАЦЯ ТА РОЗБУДОВА СПРОМОЖНОСТІ

132. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ продовжило виступати за необхідність виконання рекомендацій, наведених у його попередніх доповідях.¹⁰⁸ Крім того, УВКПЛ опублікувало інформаційну записку про вплив війни на осіб старшого віку і тримісячний огляд ситуації з правами людини в Україні. УВКПЛ також випустило два зведення про жертви серед цивільних осіб, перше – до річниці збройного нападу, друге – за підсумком його 500 днів.
133. УВКПЛ проводило безперервну адвокаційну роботу з Урядом України, зокрема з таких питань, як права осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, поводження з військовополоненими, та економічні й соціальні права. Наприклад, 25 квітня 2023 року УВКПЛ провело для керівників СІЗО з усіх областей України заняття стосовно зібраних ним даних про порушення МГП і МППЛ щодо військовополонених і осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, у цих установах із 2022 року.
134. УВКПЛ також проводило адвокаційну роботу з Верховною Радою України й надавала їй технічні поради, зокрема рекомендації щодо внесення змін до низки законів із метою приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів і найкращих практик. ММПЛУ належить до складу парламентських робочих груп із питань закону про колабораційну діяльність, проекту закону про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та проекту закону про МГП.
135. УВКПЛ підтримувало регулярні контакти з організаціями громадянського суспільства України, зокрема проводячи з ними регулярні консультації й тренінг із механізмів захисту прав людини, наявних в ООН.
136. УВКПЛ також координувало, спільно із ООН Жінки та МОМ, підготовку коментарів до проекту доповіді про реалізацію Національної стратегії України у сфері прав людини у 2022 році. Крім цього, УВКПЛ підготувало чергові зведення про шість серйозних порушень проти дітей під час збройних конфліктів і зробило значний внесок у підготовку проміжної доповіді Генерального секретаря ООН щодо Криму.

¹⁰⁸ Це, зокрема, 35-та періодична доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, а також дві тематичні доповіді – про поводження з військовополоненими та про затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу. Кожна доповідь містила детальні рекомендації як Російській Федерації, так і Україні.

Х. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

137. Повномасштабний збройний напад Російської Федерації на Україну продовжує спричиняти руйнівний вплив на всій території країни. З 24 лютого 2022 року тисячі цивільних осіб загинули, й ще багато тисяч отримали поранення. Ракетні удари, авіаудари й напади із застосуванням баражуючих боєприпасів, переважна більшість яких була здійснена Російською Федерацією, також спричинили широкомасштабні руйнування важливої інфраструктури, що призвело до непомірної шкоди цивільному населенню та потягло за собою довготривалі наслідки для здійснення ним своїх прав людини.
138. Упродовж звітного періоду не припинялися постійні порушення, причому деякі з них стосувалися дій, учинених невдовзі після початку збройного нападу, особливо на території, окупованій Російською Федерацією. Катастрофічне руйнування дамби Каховської гідроелектростанції й подальше затоплення населених пунктів спричинили величезні страждання цивільного населення й підірвали права цивільних осіб на достатній життєвий рівень, зокрема на харчування, житло, воду, здоров'я та безпечне й чисте середовище. Атаки на Одеську область призвели до тяжкого кумулятивного удару по цивільному населенню.
139. Зібрана впродовж звітного періоду інформація стосовно інцидентів, які сталися до 1 лютого 2023 року, підкріпила висновки, зроблені УВКПЛ раніше на підставі задокументованих випадків та виявлених тенденцій, масштабу й частоти пошкоджень і руйнувань, про те, що з лютого 2022 року було вчинено грубі порушення МППЛ та серйозні порушення МГП. Переважна більшість цих порушень була скоєна Російською Федерацією.
140. УВКПЛ нагадує, що питання про індивідуальну кримінальну відповідальність необхідно вирішувати за підсумками розгляду справ незалежним і неупередженим судом. Порушники, незалежно від їхньої приналежності, повинні бути притягнуті до відповідальності, а жертви та їхні родичі повинні здійснити своє право на засоби правового захисту й на встановлення істини. Крім того, слід запровадити програми репарації та допомоги жертвам, не очікуючи результатів офіційних судових розглядів. Що стосується перспективи, вкрай важливо у процесі відбудови України висунути на передній план соціальну згуртованість. Це має включати регулярне залучення жертв і постраждалих громад до розроблення й формування заходів реагування в сфері юстиції, як на національному, так і на міжнародному рівні.
141. УВКПЛ оцінило виконання 68 вимірних рекомендацій, наданих у його 34-й та 35-й періодичних доповідях, чотирьох тематичних доповідях та інформаційній записці, опублікованих після 24 лютого 2022 року (див. нижче). Хоча найважливішим є, насамперед, щоб Російська Федерація негайно припинила свій збройний напад і вивела свої збройні сили поза межі міжнародно визнаних кордонів України, УВКПЛ, надаючи ці рекомендації, прагне запропонувати конкретні, практичні та здійсненні

СТАТУС ВИКОНАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ УВКПЛ ЗА НОСІЯМИ ОБОВ'ЯЗКІВ

Дата створення: 30 вересня 2023 року Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

кроки, які в разі їх виконання значно полегшили б страждання населення України та покращили б ситуацію з правами людини.

142. УВКПЛ закликає виконати нижченаведені рекомендації, деякі з яких уже були викладені в попередніх доповідях.

143. Усім сторонам конфлікту:

- a) забезпечити повну повагу до МППЛ і МГП, включно з принципами розрізнення, пропорційності та запобігання;
- b) ретельно реєструвати розташування мін під час активних бойових дій, щоб можна було більш оперативно розмінувати територію, як того вимагає Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв;
- c) забезпечити проведення всеосяжного і неупередженого розслідування згідно з міжнародними нормами для встановлення причини прориву Каховської дамби, притягнути винних до відповідальності й забезпечити засоби правового захисту та відшкодування шкоди;
- d) забезпечити своєчасне та ефективне розслідування всіх тверджень про порушення МГП і прав людини, зокрема, про ймовірні катування, жорстоке поводження, свавільне тримання під вартою та сексуальне насильство; забезпечити належне кримінальне переслідування ймовірних правопорушників, включно з працівниками відповідних сил безпеки та особами, які обіймають командні посади; підтримувати права жертв та їхніх сімей на встановлення істини, справедливості і відшкодування завданої шкоди;
- e) дотримуватися МППЛ і МГП щодо поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у військових діях (*hors de combat*), а також розслідувати та переслідувати в кримінальному порядку всі випадки серйозних порушень МГП у зв'язку з поводженням із ними, незалежно від приналежності правопорушників;
- f) створити дієвий механізм простеження сімейних зв'язків і возз'єднання з сім'ями дітей, переміщених на окуповану територію України й до Російської Федерації;

144. Російській Федерації:

- g) негайно припинити свій збройний напад на Україну, згідно з резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 «Агресія проти України», прийнятою 2 березня 2022 року;
- h) виконати в повному обсязі обов'язковий до виконання Наказ про тимчасові заходи, виданий Міжнародним судом ООН 16 березня 2022 року;
- i) поважати права людини осіб, які мешкають на окупованій нею території України, суворо в рамках міжнародного права окупації, та дотримуватися законів України на окупованій території, крім випадків, коли це абсолютно неможливо, згідно зі статтею 43 Гаазької конвенції;
- j) припинити використання зброї вибухової дії з широкою зоною ураження у населених районах, особливо у містах;
- k) забезпечити гуманітарним організаціям максимально повний доступ до районів, які постраждали від затоплення, спричиненого проривом Каховської дамби;

-
- l) ужити всіх можливих запобіжних заходів для уникнення пошкоджень зернової й пов'язаної з нею інфраструктури України, а також іншої цивільної інфраструктури, та якомога швидше повернутися до діалогу щодо Чорноморської зернової ініціативи з метою сприяння експорту українського зерна;
 - m) забезпечити своєчасне та ефективне розслідування всіх тверджень про вбивства цивільних осіб;
 - n) ужити всіх необхідних запобіжних заходів для попередження сексуального насильства та проводити у своїх збройних силах, правоохоронних органах і пенітенціарних установах політику нульової толерантності до нього, зокрема шляхом видачі чітких наказів, що забороняють сексуальне насильство щодо цивільних осіб, військовополонених, а також військовослужбовців її власних сил, і шляхом притягнення порушників до відповідальності;
 - o) негайно припинити практику свавільного затримання й насильницьких зникнень; розслідувати випадки, скоєні російськими збройними силами та правоохоронними органами, з метою кримінального переслідування та покарання відповідальних; а також забезпечити ефективні засоби правового захисту жертвам, в тому числі близьким родичам осіб, яких досі свавільно тримають під вартою або які зникли;
 - p) невідкладно та без застережень підписати й ратифікувати Міжнародну конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, зробити заяви згідно зі статтями 31 і 32 про визнання компетенції Комітету з насильницьких зникнень отримувати повідомлення від осіб і держав, а також прийняти ефективне імплементаційне законодавство;
 - q) дотримуватися основоположних принципів МГП стосовно поводження з військовополоненими; негайно припинити умисні вбивства й катування українських військовополонених, жорстоке поводження з ними, а також залучення їх до небезпечної чи принизливої праці, та надати медичну допомогу пораненим і хворим; та негайно припинити кримінальне переслідування військовополонених за вчинки, які становлять просто участь у бойових діях;
 - r) забезпечити надання родичам військовополонених інформації щодо їхніх близьких, зокрема інформації про місце їхнього інтернування та стан їхнього здоров'я, а також надання військовополоненим можливості спілкуватися з зовнішнім світом;
 - s) забезпечити прозоре, ретельне, незалежне та неупереджене розслідування інциденту 28-29 липня 2022 року в Оленівці, який призвів до загибелі українських військовополонених, і притягнути порушників до відповідальності;
 - t) забезпечити негайне повернення всіх депортованих і переміщених осіб, зокрема дітей та осіб з інвалідністю;
 - u) утриматися від зміни громадянського статусу дітей, переміщених з України, зокрема їхнього громадянства та їхніх законних опікунів, під час надзвичайної ситуації або відразу після неї, згідно з міжнародними нормами;
 - v) припинити призов осіб, які перебувають під захистом, що мешкають на окупованій території, зокрема у Криму, до своїх збройних сил, а також будь-яке залякування, погрози та інший тиск чи пропаганду, спрямовані на забезпечення їхнього нібито добровільного вступу до збройних сил;

- w) припинити дискримінацію українських громадян на окупованій території, які не прийняли російське громадянство, забезпечивши українським громадянам рівний доступ до державних послуг, працевлаштування та здійснення права на свободу пересування;
- x) поважати й захищати основоположні права всіх осіб і груп в окупованих частинах Херсонської, Запорізької, Луганської та Донецької областей, а також у Криму, зокрема права на свободу думки і вираження поглядів, мирних зібрань, об'єднання, совісті та релігії;
- y) привести Закон «Про особливості кримінальної відповідальності осіб, які залучаються до участі у спеціальній військовій операції» у відповідність до міжнародного права з метою забезпечити, щоб він фактично не надавав амністію військовослужбовцям, які вчинили грубі порушення МППЛ і серйозні порушення МГП;
- z) надати представникам і персоналу міжнародних правозахисних і гуманітарних організацій, включно з організаціями системи Організації Об'єднаних Націй, повний, безперешкодний, своєчасний і безпечний доступ до Російської Федерації або до окупованої нею території, зокрема до місць інтернування військовополонених, де б вони не знаходилися;
- aa) зміцнювати співпрацю та оперативний обмін інформацією з УВКПЛ шляхом створення й гарантування спеціалізованих каналів зв'язку;

145. Парламенту і Кабінету Міністрів України:

- bb) сприяти поверненню українських громадян, чия свобода пересування у Російській Федерації обмежена через відсутність чинних українських документів, зокрема, ув'язнених, яких перемістили або депортували проти їхньої волі;
- cc) забезпечити, щоб законодавство чи рішення, що впливають на релігійні громади, не обмежували неправомірно свободу релігії й не дискримінували жодну релігійну громаду. Своєчасно розслідувати та переслідувати в кримінальному порядку злочини, скоєні проти священнослужителів чи парафіян;
- dd) привести Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» у відповідність до міжнародного права;
- ee) привести Закон «Про національні меншини (спільноти) України» у відповідність до міжнародних норм і стандартів у галузі прав людини згідно з попередніми рекомендаціями УВКПЛ і висновком Венеційської комісії;

146. Органам державної влади та місцевого самоврядування в Україні:

- ff) забезпечити, щоб усі жертви сексуального насильства й катувань могли отримати належні медичні та психологічні послуги, включно з послугами з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я, та розглянути питання про національні програми репарації, які передбачають надання жертвам необхідної медичної, психосоціальної, фінансової та інших форм допомоги;
- gg) забезпечити, щоб реформа системи соціального забезпечення, зокрема встановлення жорсткіших критеріїв наявності права на соціальне забезпечення й нових адміністративних процедур, здійснювалася з урахуванням ґендерного аспекту й не виключала осіб у ситуаціях вразливості;

-
- hh) під час виділення коштів на підтримку осіб з інвалідністю надавати пріоритет послугам на рівні місцевих громад з метою поступового скорочення механізмів догляду у спеціалізованих установах;

147. Офісу Генерального прокурора, Державному бюро розслідувань та іншим правоохоронним органам:

- ii) утриматися від кримінального переслідування осіб за колабораційну діяльність, якщо їхня співпраця з окупаційною владою здійснювалася у відповідності до МГП, і проводити у справах, де йдеться про колабораційну діяльність, індивідуальну оцінку того, чи співпрацювала обвинувачена особа з окупаційною владою під примусом або тиском та якою мірою;
- jj) утриматися від кримінального переслідування осіб за злочини, пов'язані з конфліктом, особливо воєнні злочини, за процедурою *in absentia*, якщо немає доказів того, що обвинувачені знають про судовий процес і відмовилися від свого права бути присутніми, а також припинити кримінальне переслідування військовополонених, які мають право на статус комбатанта відповідно до МГП за вчинки, які по суті є просто участю в бойових діях;

148. Судовій владі України:

- kk) поважати, захищати й забезпечувати здійснення повною мірою права на справедливий судовий розгляд для всіх осіб, обвинувачених у злочинах у зв'язку зі збройним нападом Російської Федерації, включно з воєнними злочинами; зокрема, забезпечити повагу до презумпції невинуватості, права на ефективну правову допомогу та права на розгляд справи незалежним і неупередженим судом;

149. Міжнародній спільноті:

- ll) закликати сторони дотримуватися МППЛ та МГП в Україні, а також колективно працювати над забезпеченням засобів правового захисту, відшкодування збитків і шкоди, завданих порушеннями, й над запобіганням подальшим порушенням;
- mm) закликати до надання УВКПЛ максимально повного доступу до всіх районів України, включно з окупованими Російською Федерацією, з метою сприяння всебічному моніторингу, що має критично важливе значення для забезпечення притягнення до відповідальності;
- nn) підтримувати ефективну координацію та узгодженість між суб'єктами, які забезпечують притягнення до відповідальності на національному, регіональному й міжнародному рівнях та працюють над реагуванням на порушення МППЛ і МГП, скоєні в Україні, а також працювати над забезпеченням, відповідно до обставин, такої координації та узгодженості;
- oo) допомагати Україні у розбудові її спроможності для проведення безпечних, ефективних і дієвих операцій з розмінування, та підтримувати програми інформування цивільних осіб про ризики, спричинені мінами й ВЗВ, особливо у районах, над якими Україна відновила контроль;
- pp) підтримувати зусилля з пом'якшення довгострокового впливу зруйнування Каховської дамби на права людини, надавши експертну допомогу й фінансові ресурси;
- qq) підтримувати національні установи, місцеві мережі громадянського суспільства та інших відповідних суб'єктів шляхом надання ресурсів і зміцнення їхньої

спроможності для роботи з постраждалими, зокрема з постраждалими від сексуального насильства, катувань або інших форм жорстокого поводження й насильницького зникнення, а також для надання комплексної допомоги без будь-якої дискримінації, особливо у невеликих містах і сільських районах;

- гг) підтримувати скоординований підхід до створення дієвого механізму простеження сімейних зв'язків і возз'єднання з сім'ями дітей, переміщених на окуповану територію України й до Російської Федерації;
- ss) допомагати Урядові України виконувати його основні мінімальні зобов'язання за МПЕСКП; та
- тт) підтримувати організації для осіб з інвалідністю та правозахисників, зокрема мережі жінок-правозахисниць, які працюють для захисту прав людини в Україні.

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Україна
